

**МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ
ПЕНІТЕНЦІАРНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ**

Кафедра психології

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

**СИСТЕМА ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ У РІЗНИХ ВІКОВИХ
КАТЕГОРІЙ ОСІБ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ**

Виконав:

Здобувач другого (магістерського)
рівня вищої освіти

за спеціальністю 053 Психологія

_____ БАКУН Сніжана Олександрівна
(підпис)

Науковий керівник:

доцент кафедри психології,

кандидат педагогічних наук,

капітан внутрішньої служби

_____ ШАРАПОВА Юлія Володимирівна
(підпис)

Нормоконтролер:

доцент кафедри психології,

кандидат педагогічних наук,

капітан внутрішньої служби

_____ ШАРАПОВА Юлія Володимирівна
(підпис)

Оцінка:

Національна шкала _____

Кількість балів: ____ Оцінка ECTS ____

Робота допущена до захисту в ЕК

« ____ » _____ 20__ року, протокол № _____

засідання кафедри психології

Чернігів – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ОСОБИСТОСТІ	9
1.1. Сутність поняття «ціннісні орієнтації особистості»	9
1.2. Класифікація житєвих цінностей та ціннісних орієнтацій особистості	15
1.3. Психологічні особливості формування ціннісних орієнтацій у різних вікових категорій особистості в умовах військового стану.....	22
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ У РІЗНИХ ВІКОВИХ КАТЕГОРІЙ ОСОБИСТОСТЕЙ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ ...	35
2.1. Організація та методичний інструментарій дослідження ціннісних орієнтацій у різних вікових категорій осіб в умовах військового стану.....	35
2.2. Діагностика рівня системи ціннісних орієнтацій в умовах військового стану	38
2.3. Аналіз результатів дослідження	44
РОЗДІЛ 3. РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ РІЗНИХ КАТЕГОРІЙ ОСІБ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ	79
3.1. Напрями удосконалення формування ціннісних орієнтацій особистості....	79
3.2. Рекомендації щодо формування ціннісних орієнтацій у різних вікових категорій осіб в умовах військового стану.....	83
ВИСНОВКИ	88
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	91
ДОДАТКИ.....	99

ВСТУП

Актуальність теми дослідження визначається складними суспільно-політичними умовами, що склалися в Україні внаслідок військового конфлікту. Війна впливає на всі аспекти життя суспільства, зокрема на формування системи ціннісних орієнтацій різних вікових категорій. У періоди соціальної нестабільності ціннісна система особистості зазнає значних трансформацій, адже цінності стають основою адаптації, прийняття рішень та визначення життєвих пріоритетів. Це вимагає ґрунтовного наукового аналізу з метою зрозуміти, як військовий стан впливає на структуру та ієрархію цінностей у різних вікових групах.

Аналіз публікацій за тематикою дослідження. Наукові дослідження у сфері ціннісних орієнтацій значною мірою зосереджені на вивченні їх динаміки у контексті соціальних змін. Зокрема, роботи Ш. Шварца, де розглядається універсальна структура цінностей, слугують базисом для аналізу змін у ціннісних орієнтаціях в умовах криз. Сучасні українські дослідники, такі як Д. Бібік, М. Боришевський, О. Дуденко, Л. Коберник, О. Москаленко, звертають увагу на зв'язок між цінностями та соціально-психологічними установками особистості, що дозволяє глибше зрозуміти адаптаційні механізми у критичних умовах. Проте більшість досліджень зосереджена на мирних періодах, що створює прогалину в розумінні впливу військових конфліктів на систему цінностей.

Основна наукова проблема полягає у визначенні механізмів трансформації ціннісних орієнтацій у різних вікових групах в умовах тривалої соціальної нестабільності. У військовий час різні вікові категорії — молодь, дорослі середнього віку та літні люди — стикаються з унікальними викликами, що впливають на їхні пріоритети, стратегії адаптації та поведінкові моделі. Молодь може віддавати перевагу таким цінностям, як свобода чи досягнення, водночас літні люди фокусуються на безпеці та стабільності. Дорослі середнього віку можуть шукати баланс між особистими та соціальними обов'язками, переосмислюючи свої цінності під впливом війни.

Мета кваліфікаційної роботи полягає у дослідженні особливостей формування, динаміки та трансформації системи ціннісних орієнтацій у різних вікових категорій осіб (студентів та курсантів першого, другого, третього та четвертого курсів) в умовах військового стану, визначенні ключових закономірностей їхньої зміни під впливом соціально-політичних викликів, а також розробки рекомендацій щодо оптимізації підтримки цих груп з урахуванням змін у їхніх ціннісних пріоритетах.

Для досягнення поставленої мети визначено основні **завдання**:

1. Виявити особливостей формування та трансформації системи ціннісних орієнтацій у різних вікових групах в умовах військового стану.

2. Проаналізувати теоретичні засади та сучасні емпіричні дослідження ціннісних орієнтацій.

3. Визначити вплив військового стану на динаміку цінностей у кожній віковій категорії.

4. З'ясувати, які цінності стають ключовими для адаптації та виживання в умовах війни.

5. Розробити рекомендації щодо оптимізації підтримки різних вікових груп з урахуванням їхніх змінених ціннісних орієнтацій.

Об'єкт дослідження: система ціннісних орієнтацій осіб різного віку.

Предмет дослідження: особливості формування та трансформації ціннісних орієнтацій у різних вікових категорій осіб в умовах військового стану.

У межах даної магістерської роботи використано комплекс наукових методів, що забезпечують достовірність отриманих результатів та обґрунтованість висновків. Для досягнення мети дослідження були застосовані такі групи **методів**:

1. Теоретичні методи:

- Аналіз та синтез наукової літератури (для вивчення сучасного стану дослідження системи ціннісних орієнтацій у різних вікових категорій, зокрема в умовах кризових ситуацій, таких як військовий стан). Здійснено критичний аналіз концепцій формування та трансформації цінностей у соціально-

психологічному контексті.

- Узагальнення (для визначення ключових закономірностей формування ціннісних орієнтацій у різних вікових категорій в умовах військового стану).

2. Емпіричні методи:

- Опитування та анкетування (для збору даних про особливості ціннісних орієнтацій осіб різних вікових категорій). Зокрема, використовувались стандартизовані методики, такі як «Шкала ціннісних орієнтацій Шварца» та авторські анкети.

- Напівструктуровані інтерв'ю (для поглибленого вивчення індивідуального сприйняття змін у ціннісних орієнтаціях в умовах військового стану).

- Спостереження (для фіксації поведінкових проявів, які можуть вказувати на зміни у системі цінностей, зокрема у соціальній активності, ставленні до праці та міжособистісних стосунках).

- Порівняльний аналіз (для зіставлення теоретичних підходів та результатів емпіричних досліджень у вивченні ціннісних орієнтацій різних вікових категорій).

3. Математико-статистичні методи:

- Факторний аналіз (для виявлення ключових факторів, що впливають на формування ціннісних орієнтацій у різних вікових категорій).

- Кількісний та якісний аналіз результатів дослідження.

Вибір зазначених методів зумовлений необхідністю комплексного дослідження об'єкта та предмета роботи. Використання теоретичних методів дозволило сформулювати теоретико-методологічну основу дослідження, емпіричних – забезпечило отримання актуальних даних, а математико-статистичних – сприяло об'єктивності та надійності отриманих результатів і висновків.

Інформаційною базою дослідження виступають наукові видання вітчизняних та зарубіжних вчених, наукові публікації в періодичних виданнях та практичні рекомендації.

Емпірична база дослідження: Пенітенціарна академія України.

Емпіричне дослідження проводилося протягом трьох етапів, що дозволило всебічно розглянути проблему формування системи ціннісних орієнтацій у різних вікових категорій осіб в умовах військового стану та відстежити її динаміку.

Дослідження здійснювалося в умовах кризової соціальної ситуації, викликаній військовим станом, що вплинуло на трансформацію ціннісних пріоритетів у різних вікових категорій населення. Учасниками дослідження були студенти та курсанти 1-4 курсів навчання Пенітенціарної академії України. Вибірка формувалася таким чином, щоб забезпечити репрезентативність кожної вікової групи (молодша (курсанти та студенти 1-го курсу навчання), середня (курсанти та студенти 2-3 курсів навчання), старша (курсанти та студенти 4-го курсу)).

Етапи дослідження:

1. Підготовчий етап:

- Розробка програми дослідження, включаючи визначення цілей, задач, об'єкта та предмета дослідження.
- Вибір та адаптація методик для дослідження системи ціннісних орієнтацій (методика Шварца, методика Рокича, порівняння результатів).
- Формування вибірки включала 89 респондентів (27 юнаків та 62 дівчини віком від 17 до 22 років).

2. Основний етап:

- Проведення емпіричного збору даних у вигляді анкетування, опитування, напівструктурованих інтерв'ю.
- Фіксація змін у ціннісних орієнтаціях на основі аналізу реакцій на питання, що стосуються таких аспектів: безпека, свобода, сімейні цінності, соціальна активність, трудові та навчальні установки.
- Збір даних про вплив військових подій на пріоритети у виборі життєвих цілей і способів їх досягнення.

3. Аналітичний етап:

- Обробка зібраних даних із застосуванням математико-статистичних методів

(факторний аналіз).

- Інтерпретація результатів у розрізі вікових категорій та впливу військового стану.
- Порівняння отриманих результатів із теоретичними напрацюваннями в галузі психології ціннісних орієнтацій.

Результати дослідження. Дослідження дозволило виявити загальні закономірності та специфічні відмінності у формуванні ціннісних орієнтацій у різних вікових групах. Було встановлено, що в умовах військового стану спостерігається підвищення значущості таких цінностей, як безпека, соціальна підтримка, сімейні стосунки та самореалізація. Отримані результати дають змогу не лише зрозуміти динаміку ціннісних змін, а й розробити рекомендації для сприяння формуванню гармонійної системи цінностей у суспільстві.

Наукова новизна отриманих результатів. У рамках дослідження сформульовано низку положень, що становлять його наукову новизну та виносяться на захист:

1. Виявлено специфіку формування системи ціннісних орієнтацій у різних вікових категорій осіб в умовах військового стану. Вперше здійснено аналіз трансформації ціннісних пріоритетів у молоді з урахуванням впливу кризових умов, викликаних війною. Встановлено, що такі цінності, як безпека, соціальна підтримка та стабільність, набувають підвищеної значущості для всіх вікових категорій, із водночас різними акцентами залежно від вікових потреб.

2. Здійснено порівняльний аналіз змін у системі цінностей між віковими групами.

3. Розроблено практичні рекомендації щодо сприяння формуванню ціннісних орієнтацій. Визначено напрямки роботи для освітніх установ, організацій соціальної підтримки та психологічних служб, спрямовані на гармонізацію системи цінностей у різних вікових групах в умовах кризових ситуацій.

Теоретичне значення дослідження полягає у вивченні системи ціннісних

орієнтацій у різних вікових категорій осіб в умовах військового стану, що є важливим для розуміння механізмів адаптації та соціальної згуртованості в кризових умовах.

Практичне значення отриманих результатів дослідження дозволяє в майбутньому розробити ефективні програми психологічної та соціальної підтримки для різних вікових груп, спрямовані на збереження їхнього емоційного благополуччя та життєвої стійкості.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами (кафедральними темами). Дослідження виконувалося в рамках науково-дослідної роботи кафедри психології Пенітенціарної академії України, присвяченої вивченню соціально-психологічних аспектів формування системи ціннісних орієнтацій особистості в умовах кризових ситуацій.

Апробація матеріалів кваліфікаційної роботи магістра здійснювалася під час участі у Міжнародній науково-практичній конференції, що відбулася 22 листопада 2024 р. у м. Чернігові. За результатами дослідження було підготовлено та опубліковано тезу виступу на тему «Становлення ціннісних орієнтацій особистості в умовах військового стану», які увійшли до збірника матеріалів конференції (Бакун С., Шарапова Ю.В. Становлення ціннісних орієнтацій особистості в умовах військового стану. *Інтеграція теорії у практику: проблеми, пошуки, перспективи в умовах євроінтеграційних процесів*. Міжнародна науково-практична конференція. (м. Чернігів, 22 листопада 2024 р.). Пенітенціарна академія України. Чернігів: ПАУ, 2024).

Структура роботи: кваліфікаційна робота магістра складається зі вступу, трьох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (73 найменувань, із них 7 – іноземними мовами) та 2 додатки. Загальний обсяг роботи складає 105 сторінок, із них основного тексту – 91 сторінка. Робота проілюстрована 19 таблицями та 9 рисунками.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ОСОБИСТОСТІ

1.1. Сутність поняття «ціннісні орієнтації особистості»

Ціннісні орієнтації особистості є ключовим компонентом її психічної структури та відіграють важливу роль у визначенні поведінкових, мотиваційних та соціальних характеристик індивіда. Вони відображають систему оцінок і переконань, яка визначає, що є важливим для конкретної особистості в житті, а також формує її ставлення до навколишнього світу, людей, подій і діяльності. Ціннісні орієнтації допомагають людині встановлювати пріоритети, керуючись певними ідеалами та моральними принципами. Існує багато підходів до визначення поняття «ціннісні орієнтації». Для кращого розуміння сутності цього поняття варто розглянути його основні складові, такі як «цінність» і «орієнтація».

Цінності дають людині уявлення про те, що для людини важливо, як вона ставиться до сім'ї, роботи, друзів, освіти, дозвілля тощо. Вони відіграють регулятивну роль у поведінці, спрямовують їхні дії, визначають їхні вибори та рішення. Цінності допомагають визначити цілі життя та шляхи їх досягнення, мотивують їх до того, щоб досягати своїх цілей та реалізовувати свої плани, допомагають людям визначити свою роль у суспільстві та знайти своє місце в різних системах взаємодії.

Цінності особистості утворюють систему її ціннісних орієнтацій, тобто сукупність найважливіших якостей внутрішньої структури особистості, що є для неї особливо значущими. Крім того, ціннісні орієнтації впливають на розвиток свідомості і поведінки особистості. Система ціннісних орієнтацій виступає регулятором особистісного становлення, слугує критерієм норм і правил поведінки особистості [8].

Ціннісні орієнтації особистості формуються під впливом пануючої в суспільстві системи цінностей, яка змінюється в процесі свого розвитку.

Ціннісні орієнтації – компонент структури особистості, який відображає життєвий досвід, накопичений особистістю в індивідуальному розвитку, та являє

собою серцевину свідомості, з огляду на яку особистість приймає рішення щодо важливих життєвих питань [14, с. 56].

Система ціннісних орієнтацій особистості з точки зору психології, є одним з центральних особистісних утворень, що висловлює змістовне ставлення людини до соціальної дійсності, визначає мотивацію її поведінки, робить істотний вплив на всі сторони її діяльності. Як елемент структури особистості, ціннісні орієнтації характеризують внутрішню готовність до здійснення певної діяльності щодо задоволення потреб та інтересів.

Проблемою дослідження цінносних орієнтацій особистості займалися вітчизняні та зарубіжні науковці, які у своїх теоріях спираються на поняття особистості, оскільки ціннісні орієнтації тісно пов'язані з ним, а також з вивченням людської поведінки і спонукань.

Проблема цінностей та ціннісних орієнтацій у контексті спрямованості особистості висвітлена у працях М. Рокич, Ш. Шварц, М. Слюсаревський, З. Карпенко, А. Адлер, А. Маслоу, та інших сучасних вчених [67; 69; 72; 59; 27; 73].

Сучасні психологи Д. Бибик, М. Боришевський, О. Дуденко, З. Карпенко, Л. Коберник, та інші також звертаються до проблеми формування та розвитку ціннісних орієнтацій особистості, розглядаючи їх як компонент структури особистості, що характеризує спрямованість і зміст активності індивіда, що визначає загальний підхід людини до світу, до себе, що надає сенс і напрямок особистісним позиціям, поведінці, вчинкам [6; 9; 20; 27; 29].

Рокич М. ототожнював цінності як різновид стійкого переконання. Він визначив, що цінності мають такі ознаки [69, с. 160]:

- всі люди мають однакові цінності, але в різному їх ступені;
- загальна кількість людських цінностей невелика;
- цінності впливають на всі соціальні феномени;
- на формування цінностей впливає культура, суспільство та сама особистість;
- всі цінності згруповані в певну систему.

Модель цінностей людини створив Ш. Шварц і показав її через такі

характеристики як [70, с. 34]:

- цінності – це переконання, які завжди проявляються через почуття та емоції;
- цінності – це мотиваційні конструкти, які мотивують особистість до певної поведінки та до стосунків з іншими людьми;
- цінності – це певні дії чи ситуації, які мають абстрактні цілі. Це обмежує людину в певних ситуаціях та дозволяє вийти за певні рамки дозволеного;
- цінності виступають процесом вибору чи оцінки поведінки людини, подій її життя;
- цінності формуються в впорядкований набір, який в свою чергу, формує індивідуальність людини.

Отже, цінності мають еволюційне значення у процесі розвитку індивіда та формуються залежно від базових потреб людини: біологічні потреби, потреби у соціумі, потреби у виживанні та благополуччі груп.

Слюсаревський М. в своїх працях визначав цінності як абстрактний феномен внутрішнього життя особистості та як суб'єктивний образ культурних цінностей індивідуального досвіду особистості. Будучи центральним особистісним утворенням, ціннісні орієнтації, пов'язані з формуванням спрямованості особистості, які виражають внутрішню сторону ставлення суб'єкта до дійсності і визначають специфіку мотивації поведінки особистості та істотно впливають на всі аспекти її діяльності [59].

Концепція З. Карпенко полягає в тому, що дослідниця визначає цінність як неодмінним корелятором психічного, що проявляє ціннісно-сміслову сферу особистості. Такий підхід визначає зв'язок зовнішнього з внутрішнім та суб'єктивного з об'єктивним. Результатом такого усвідомлення є трансформація особистісних потреб у ціннісні орієнтації, що становить вищий рівень саморегуляції поведінки особистості. Тобто, системний аналіз індивідуальної свідомості виділяє базові цінності орієнтації особистості в структурі її життєдіяльності, що проявляється через включення людини в суспільні відносини. Ціннісні орієнтації, які виражають спрямованість особистості на духовну цінність та соціальну ситуацію, визначаються рівням індивід, група,

суспільство [27].

Чіп Р. С. в своїй статті «Ціннісні орієнтації як механізми регуляції поведінки особистості» детально проаналізував ціннісно-мотиваційну сферу особистості, яка була представлена зарубіжними психологами, такими як А. Адлером, А. Маслоу, К. Роджерсом. Вони наголошували на об'єктивно-предметних, матеріальних та ідеальних формах індивідуальної життєтворчості [61].

Індивідуальна психологія А. Адлера полягає у визначенні людини як ціннісної істоти з вродженими біологічними і соціальними спонуками. Комплекс неповноцінності і спроби його переборення виступає як прагнення до влади, переваги, прагнення до досконалості, що забезпечує найефективнішу адаптацію [67].

Маслоу А. розглядав цінності в контексті мотиваційної сфери та вказував на їх взаємозв'язок та взаємозалежність. Він трактує цінність як вибіркового принцип, який властивий кожній живій істоті. Він виокремив два типи мотивації, яким відповідають два рівня визначених цінностей. Першою виступають нижчі цінності, які проявляються у фізіологічних потребах, потребі у безпеці, в любові і прийнятті, повазі. Це за наявності сприятливих умов приводить до вищих цінностей (добро, краса, цілісність, життєвість, унікальність, досконалість, повнота, справедливість, багатство, самодостатність). Такі вищі цінності властиві людям, що самоактуалізуються [35].

В теорії особистості К. Роджерса центральним положенням є категорія самооцінки, в якій взаємодія дитини з батьками та іншими людьми, у неї створюється уявлення про себе. Часто оцінка оточуючих не відповідає самооцінці, тому перед особистістю стоїть проблема прийняття оцінки інших або залишитися зі своєю.

Більшість вітчизняних та зарубіжних авторів вважають цінностями життєві орієнтири, спонукальні механізми людської діяльності та результати історичного розвитку суспільства. Вони проявляються через матеріальну та духовну культуру. Матеріальна культура полягає у задоволенні практичних

потреб людини, а духовна характеризує моральні, естетичні, релігійні запити людини. Практично повністю на ціннісній основі будуються діагностики поведінки особистості. Ціннісний підхід є визначальним в свідомості особистості. Однією з потреб людини виступає самоактуалізація, прагнення до самовдосконалення, самовираження. Потреба реалізувати себе у певній сфері життєдіяльності виступає як індивідуальні потреби особистості, її цілі, ідеали, цінності. Тому формування ціннісних орієнтацій виступає як процес взаємодії зовнішніх впливів і внутрішніх сил людини. На процес формування цінностей впливають біологічні, соціальні та культурні чинники. Їх індивідуальне поєднання обумовлює особистісний характер цінностей людини. Такий особистісний підхід показує зовнішній та внутрішній ціннісний рівень. На зовнішньому рівні знаходяться суспільні норми, де норма виступає соціальною характеристикою поведінки особистості. На внутрішньому рівні виступає цінність як емоційно сприйнятий орієнтир поведінки особистості [65, с. 327].

Жирун О. зазначає, що ціннісна орієнтація відображає спрямованість та цілі індивіда, і формується на основі його когнітивних процесів і рефлексії. Вона є важливим чинником психологічної адаптації та соціалізації, а також впливає на консолідацію групи. У контексті суспільних змін, трансформація ціннісних орієнтацій відображає зміни як на індивідуальному, так і на суспільному рівні, що робить їх важливим соціально-психологічним показником [22].

Матяж С. розглядає ціннісні орієнтації як важливі складові внутрішньої структури особистості, які формуються під впливом життєвого досвіду та особистих переживань індивіда. Вони допомагають відокремити важливе для людини від другорядного. Ціннісні орієнтації, за Матяжем, є багатограним утворенням, яке поєднує суспільне та індивідуальне в особистості. Вони визначають особливі форми усвідомлення людиною навколишньої реальності, свого минулого, теперішнього та майбутнього, а також самоусвідомлення власного «Я» [33].

Котлова Л. визначає ряд характерних ознак, які притаманні особистісним цінностям людини. По-перше, загальна кількість таких цінностей є відносно

невеликою. По-друге, хоч люди можуть поділяти однакові цінності, спосіб їх вираження може значно відрізнятись. По-третє, цінності мають системну природу, формуючи певну ієрархію в свідомості індивіда. По-четверте, вони підтримуються культурою та соціальним середовищем. Нарешті, цінності впливають на всі соціальні явища, що відбуваються в суспільстві, та взаємодіють із ними [30].

Щербань А. визначає кілька ключових аспектів, які характеризують ціннісні орієнтації особистості. Вони охоплюють:

1. Основні сфери самореалізації – це робота, сім'я, громадська активність, освіта, спілкування, відпочинок та розваги.
2. Матеріальні умови життя – стан навколишнього середовища, житлові умови та інші матеріальні чинники.
3. Соціально-моральні характеристики – такі як почуття обов'язку, совісті, ввічливості, практичності.
4. Відносини з оточенням – зокрема, з друзями, колегами, земляками [64, с. 196].

Ціннісні орієнтації не є статичними, вони можуть змінюватися протягом життя під впливом різних психологічних та соціальних чинників. Ці орієнтації можуть бути реалізованими або залишитися нереалізованими, що залежить від зрілості особистості.

Для того щоб особистість досягла високого рівня ціннісної зрілості, необхідні такі якості, як цілісність; надійність; вірність принципам і ідеалам; здатність до вольових зусиль для досягнення цих ідеалів і цінностей, а також активність у життєвій позиції.

Такий підхід підкреслює важливість розвитку моральних і соціальних цінностей для повноцінного функціонування та самореалізації людини в суспільстві.

Боришевський М. Й. визначає цінності як важливі елементи, що впливають на саморегуляцію поведінки особистості. Він зазначає, що «спрямованість саморегуляції поведінки особистості у значній мірі визначається

змістом провідних цінностей», підкреслюючи роль цінностей у формуванні внутрішнього психологічного контролю та регулювання індивідуальних дій [10].

Отже, ціннісні орієнтації особистості – це важливі елементи внутрішньої структури особистості, закріплені життєвим досвідом індивіда й усією сукупністю його переживань. Вони відокремлюють важливе для певної людини від неважливого. Умови військового стану в Україні повністю змінили життя українського народу. Багато хто йде добровольцями до війська, долучаються до лав тероборони, займаються волонтерством, інші втратили роботу, житло, сім'ю. Але війна має ще вплив на психологічний стан особистості та змінює власні цінності людини [1]. Постійне перебування в стані стресу, баланс у мозку порушується, що призводить до певних змін у поведінці. Постійно перебуваючи в такому стані, особистість може отримати психічні розлади. Тому формування ціннісних орієнтацій є складним тривалим процесом.

1.2. Класифікація життєвих цінностей та ціннісних орієнтацій особистості

Система ціннісних орієнтацій відображає змістовну позицію особистості щодо соціальної реальності і визначає мотивацію її поведінки, впливаючи на всі аспекти її діяльності. Це багатогранний соціально-психологічний феномен, що відображає спрямованість та зміст активності індивіда, визначає його ставлення до світу та себе, надаючи сенс його особистим установкам, діям та поведінці. Структура ціннісних орієнтацій є багаторівневою та відображає внутрішню готовність до певної діяльності для задоволення потреб та інтересів. Оскільки цінності, які засвоює індивід, значною мірою формуються під впливом соціуму, актуальність дослідження ціннісних орієнтацій молоді в умовах сучасного суспільства зростає. Основна увага молоді зосереджена на питаннях, що формують нове сприйняття світу через особисті інтереси, здоров'я, кар'єру, матеріальні блага, освіту та сім'ю [16].

Концепція життєвих цінностей особистості полягає в стійких переконаннях індивіда про те, що є важливим у його житті. Вони формуються в результаті

соціалізації та інтеграції особистості в певне культурне середовище, де вони взаємодіють із суспільними нормами та моральними принципами. Основними ознаками цінностей є їхня стабільність і здатність впливати на поведінку та вибір індивіда в різних ситуаціях [36].

Ціннісні орієнтації є ключовим елементом структури особистості, що інтегрують суспільні та індивідуальні впливи у процесі формування особистісної свідомості. Вони охоплюють усвідомлення особистістю свого оточення, а також її сприйняття минулого, теперішнього і майбутнього, дозволяючи сформувати єдину систему «Я». Сформована система ціннісних орієнтацій допомагає досягти гармонії внутрішнього світу, узгоджуючи знання, норми та стереотипи поведінки, що сприяє особистісному зростанню і соціальній реалізації.

Ціннісні орієнтації впливають на [63, с. 144]:

1. Загальну спрямованість інтересів та прагнень.
2. Ієрархію індивідуальних пріоритетів.
3. Формування мотиваційних програм.
4. Рівень особистісних вподобань.
5. Механізми оцінки значущості подій і явищ.
6. Готовність реалізувати особисті життєві проекти.

Цінності можуть розглядатися як характеристика певних соціальних явищ, які задовольняють потреби, або як відношення індивіда до цих явищ, що виражається через ціннісні орієнтації. Вони є стабільними, але водночас піддаються трансформації в умовах зміни суспільних та індивідуальних обставин.

Класифікація цінностей у сучасних наукових дослідженнях є різноманітною через багатогранність самого поняття. Вчені використовують різні підходи, залежно від того, як розглядається природа цінностей. Основні підходи до класифікації цінностей включають [3; 9; 10]:

1. За об'єктом засвоєння:
  - матеріальні цінності – речі, об'єкти, які мають фізичну форму (гроші, майно);
  - морально-духовні цінності – поняття, що мають нематеріальну природу

(доброта, справедливість).

2. За метою засвоєння:

- егоїстичні – орієнтовані на власні інтереси та потреби;
- альтруїстичні – спрямовані на добробут інших, допомогу ближнім.

3. За рівнем узагальненості:

- конкретні – пов'язані з окремими об'єктами чи подіями;
- абстрактні – стосуються загальних принципів, як-от свобода чи рівність.

4. За способом вияву:

- ситуативні – залежать від конкретних обставин;
- стійкі – залишаються постійними незалежно від ситуації.

5. За роллю в діяльності людини:

- термінальні – цінності-цілі (щастя, самореалізація);
- інструментальні – цінності-засоби, які допомагають досягати інших цілей (дисципліна, чесність).

6. За змістом діяльності:

- пізнавальні – пов'язані з прагненням до знань;
- предметно-перетворювальні – орієнтовані на конкретну творчу чи інтелектуальну діяльність (мистецтво, наука).

7. За приналежністю:

- особистісні (індивідуальні) – притаманні конкретній людині;
- групові, колективні, суспільні – спільні для певної соціальної групи чи всього суспільства;
- загальнонародні (національні) та загальнолюдські – цінності, що поділяються національною або глобальною спільнотою.

Ця різноманітність підходів до класифікації демонструє, наскільки багатограним є феномен цінностей, і як вони впливають на різні аспекти людської діяльності та соціальних взаємодій.

Згідно з теорією М. Й. Боришевського, цінності виступають як механізм саморегуляції поведінки, впливаючи на напрямок особистісних і соціальних установок. Він підкреслює важливість таких життєвих цінностей, як свобода,

розвиток, родина, друзі, професіоналізм, які складають основну структуру цінностей особистості [10].

Існує кілька підходів до класифікації життєвих цінностей, серед яких найпоширенішими є [28; 30; 31; 39]:

1. Термінальні та інструментальні цінності. Термінальні цінності – це бажані результати (щастя, любов, здоров'я), в той час як інструментальні цінності – це засоби досягнення цих результатів (працьовитість, чесність, самопожертва).

2. Абстрактні та конкретні цінності. Абстрактні цінності відносяться до ідеалів, таких як свобода, справедливість, прогрес, в той час як конкретні цінності включають безпосередні життєві орієнтири – здоров'я, робота, друзі, сім'я.

3. Цінності особистої самореалізації та соціальної взаємодії. Цінності особистісного розвитку орієнтовані на внутрішнє вдосконалення і досягнення індивідуальних цілей, тоді як соціальні цінності, такі як співпраця, взаємодопомога та дружба, спрямовані на гармонійне існування в суспільстві.

Згідно з А. Щербанем ціннісні орієнтації мають кілька основних аспектів [64, с. 197]:

1. Сфери самореалізації (професійне життя, сім'я, освіта, спілкування).
2. Матеріальні умови життя (житлові умови, соціальний статус).
3. Соціально-моральні характеристики (совість, обов'язки, чесність, ввічливість).
4. Міжособистісні відносини (відносини з друзями, колегами, родиною).

Ціннісні орієнтації є динамічними і схильні до змін протягом життя особистості під впливом соціальних, психологічних та культурних чинників. Зокрема, важливими факторами, що можуть змінювати ціннісні орієнтації, є зміни в суспільстві, етапи життєвого циклу, соціальні стосунки, культурні особливості та кризові ситуації.

Найпоширенішою класифікацією цінностей на філософському рівні є розподіл на релігійні, етичні, естетичні, логічні, економічні цінності [2].

У такому підході вони розглядаються як вищі принципи, що регулюють життя людини. Цей підхід часто відображає спроби осмислити фундаментальні засади людського існування та діяльності через призму загальнолюдських цінностей, таких як істина, добро і краса.

У соціології цінності сприймаються як соціальні регулятори поведінки і діяльності людей. У цьому контексті цінності можуть бути класифіковані як [32, с. 346]:

1. Цінності-норми — соціальні стандарти, які визначають, що вважається правильним і бажаним у суспільстві.
2. Цінності-ідеали — уявлення про найвищі досягнення, до яких варто прагнути.
3. Цінності-цілі — кінцеві завдання, які індивіди та суспільство ставлять перед собою.
4. Цінності-засоби — інструменти та способи досягнення цих цілей.

У психології класифікації цінностей зазвичай орієнтовані на аналіз предмету або змісту об'єктів, на які ці цінності спрямовані, а також на суб'єкта відносин:

- за предметом: соціально-політичні, моральні, економічні, естетичні тощо;
- за суб'єктом: суспільні, групові (колективні), індивідуальні.

Існують також більш конкретні класифікації цінностей [49, с. 265]:

1. Абсолютні — цінності, які вважаються вічними й універсальними, наприклад, добро, справедливість, чесність.
2. Національні — пов'язані з ідеями патріотизму, національної єдності, історичної пам'яті.
3. Громадянські — орієнтовані на підтримання прав і свобод, соціальної гармонії, поваги до закону.
4. Сімейно-родинні — цінності, що визначають стосунки в родині, вірність, турботу про дітей.
5. Особистісні — стосуються характеру, особистих звичок, стилю життя.

Широко використовуваною є також класифікація на [51, с. 108]:

1. Колективістські цінності, що відображають соціальні потреби та взаємодії в колективі, такі як солідарність і відповідальність.
2. Індивідуалістичні цінності, орієнтовані на особисті інтереси, незалежність і самостійність.

Ціннісні орієнтації відіграють кілька ключових функцій у житті особистості, зокрема [45, с. 37]:

1. Інтеграційна функція. Вона долучає індивіда до соціальних норм і стандартів, роблячи його частиною суспільства. Це процес адаптації до цінностей та норм, прийнятих у суспільстві, який формує відчуття належності.
2. Функція самовизначення. Ціннісні орієнтації допомагають особистості усвідомити свою індивідуальність, вибрати власний шлях розвитку та досягнення життєвих цілей. Вони дають людині можливість визначати свої особисті ідеали і мету життя.
3. Функція розвитку і самореалізації. Вона сприяє реалізації здібностей особистості, підтримують розвиток її потенціалу, допомагаючи гармонійно поєднувати внутрішні бажання з соціальними вимогами.
4. Функція внутрішньої гармонії. Ціннісні орієнтації забезпечують баланс і стабільність внутрішнього світу особистості, сприяючи досягненню гармонії між внутрішніми почуттями і зовнішнім світом.

Згідно з науковими дослідженнями, ціннісні орієнтації мають дві важливі складові [48, с. 535]:

1. Когнітивний компонент. Він включає процес прийняття індивідом цінностей суспільства, формування знань та уявлень про них.
2. Емоційний компонент. Він пов'язаний із внутрішніми переживаннями особистості, її емоційним відгуком на ці цінності, що формує глибоке ставлення до них.

Ця двокомпонентна структура пояснює, чому ціннісні орієнтації є настільки значущими в самовизначенні й розвитку особистості, адже вони інтегрують як раціональні, так і емоційні аспекти взаємодії з соціальною

реальністю.

Класифікація ціннісних орієнтацій представлена в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Класифікація цінносних орієнтацій

№	Критерії класифікації	Тип цінності	Опис
1.	За об'єктом засвоєння	Матеріальні цінності	Речі, об'єкти, які мають фізичну форму (гроші, майно)
		Морально-духовні цінності	Поняття, що маю нематеріальну природу (доброт справедливність)
2.	За метою засвоєння	Егоїстичні	Орієнтовані на власні інтереси та потреби
		Альтрустичні	Спрямовані на добробут інших, допомогу ближнім
3.	За рівнем узагальнення	Конкретні	Пов'язані з окремими об'єктами чи подіями
		Абстрактні	Стосуються загальних принципів, таких як свобода чи рівність
4.	За способом вияву	Ситуативні	Ті, що залежать від конкретних обставин
		Стійкі	Ті, що залишаються постійними незалежно від ситуації
5.	За роллю в діяльності людини	Термінальні	Цінності-цілі (щастя, самореалізація)
		Інструментальні	Цінності-засоби, які допомагають досягти інших цілей (дисципліна, чесність)
6.	За змістом діяльності	Пізнавальні	Пов'язані з прагненням до знань
		Предметно-перетворювальні	Орієнтовані на конкретну творчу чи інтелектуальну діяльності (мистецтво, наука)
7.	За приналежністю	Особистісні (індивідуальні)	Притаманні конкретній людині
		Групові, колективні, суспільні	Спільні для певної соціальної групи чи всього суспільства
		Загальнонародні (національні)	Цінності, що поділяються національною спільнотою
		Загальнолюдські	Цінності, що поділяються глобальною спільнотою

Отже, така класифікація дозволяє розкрити глибинні мотиви поведінки людини, її відношення до навколишнього світу та до самої себе, а також структурувати життєві орієнтири, що керують її вибором та діями. Ціннісні орієнтації та життєві цінності є основою для формування життєвих установок, поведінки та взаємодії особистості з навколишнім світом. Вони сприяють розвитку самосвідомості, моральних переконань та соціальної адаптації. Оскільки ціннісні орієнтації є динамічними і чутливими до змін у соціальному середовищі, важливо розуміти їх класифікацію і вплив на індивідуальний розвиток в різних вікових категоріях.

1.3. Психологічні особливості формування ціннісних орієнтацій у різних вікових категорій особистості в умовах військового стану

У сучасному українському суспільстві тема ціннісних орієнтацій і життєвих перспектив під час війни є актуальною, оскільки війна в Україні є складною соціально-психологічною ситуацією. Війна впливає на соціально-економічні та політичні зміни, які характеризуються трансформацією суспільної свідомості, зміною провідних цінностей та моральних пріоритетів. Для особистості такі зміни можуть призвести до формування руївної системи цінностей. Руйнування системи ціннісних орієнтацій, яке відбувається в даних умовах, неминуче призводить до складних наслідків для різних категорій осіб, на кожному віковому етапі їх розвитку та становлення. Це значно вплинуло на формування системи цінностей [12].

Ціннісна система молоді формує її життєві погляди, настанови та пріоритети, які визначають напрямок розвитку особистості. Дослідження ціннісних орієнтацій молоді дозволяє зрозуміти, які цінності вони вважають найважливішими, що мотивує їх до певних дій та виборів. Це також сприяє визначенню спільних цінностей, які поділяються як молоддю, так і суспільством у цілому. Молодь зосереджена на отриманні якісної освіти, пошуках можливостей для самореалізації та самоствердження, а також на матеріальних аспектах життя. Відмінною рисою ціннісних орієнтацій молодих людей є їх

короткостроковий характер та бажання швидкого досягнення результатів. Молодь часто прагне отримати результат із мінімальними зусиллями, обираючи завдання, які приносять безпосереднє задоволення [43].

Розуміння ціннісних орієнтацій молоді є важливим інструментом для батьків, психологів, педагогів, соціальних працівників та інших професіоналів, які працюють з молоддю. Це знання може бути використане для кращої взаємодії та підтримки молодих людей у процесі їх розвитку відповідно до їхніх цінностей. Крім того, дослідження цінностей молоді дозволяє суспільству ефективніше працювати з цією віковою групою, розробляючи програми та ініціативи, які відповідають їхнім потребам та інтересам. В умовах війни основними цінностями сучасної молоді є: самореалізація, орієнтація на традиції та родину, а також дозвілля. Такі цінності допомагають в гармонійному розвитку ціннісної системи молоді, особливо в умовах викликів, пов'язаних із соціальними змінами.

Ціннісні орієнтації — це сукупність ідей, переконань і принципів, що визначають ставлення людини до життя, впливаючи на її поведінку та прийняття рішень. Вони можуть бути різними для кожної людини, але загалом допомагають визначити, що є значущим і важливим [19]. Наприклад, цінності можуть включати такі категорії, як самореалізація, родина, традиції, дозвілля тощо.

Життєві перспективи стосуються уявлень людини про її майбутнє та цілі, яких вона прагне досягти. Вони можуть варіюватися від короткострокових до довгострокових і охоплювати аспекти кар'єри, освіти, особистісного розвитку та соціальної активності. Для молоді важливі життєві орієнтири можуть змінюватися під впливом соціальних і політичних умов, наприклад, у період війни особливого значення набувають сім'я та національні традиції.

Формування ціннісних орієнтацій є ключовим етапом розвитку особистості, особливо у студентському віці, коли людина остаточно визначає свої життєві пріоритети. Ціннісні орієнтації стають ядром свідомості, визначаючи сталість і послідовність дій, вибір цілей, напрямків інтересів. Вони відіграють вирішальну роль у процесі прийняття рішень, дозволяючи людині розрізняти позитивне й негативне в оточуючому світі [7].

Система цінностей та ціннісних орієнтацій має динамічний і змінний характер, що виникає внаслідок взаємодії двох суперечливих тенденцій: збереження та зміни. Тенденція до збереження проявляється через соціальне наслідування традиційних цінностей, які є стабільними елементами культури, тоді як тенденція до змін виникає у відповідь на зміни в історичних і соціальних умовах [21].

Базові цінності, що є постійними та мають довготривале значення для людської цивілізації, нації або суспільства, співіснують із цінностями-інноваціями, які виникають внаслідок змін у соціокультурній парадигмі та нових економічних і політичних умовах. Єдність і цілісність системи цінностей підтримується через духовність, яка є об'єднуючим елементом цієї системи.

Система ціннісних орієнтацій також відіграє важливу роль у регуляції активності людини, допомагаючи співвідносити індивідуальні потреби та мотиви з прийнятими соціумом цінностями та нормами. Одні науковці визначають, що ціннісні орієнтації є механізмом, через який суспільні цінності інтегруються у практичну діяльність і поведінку особистості, перетворюючись на мотиви та стимули до дії. Інші розглядають систему цінностей як своєрідний «психологічний орган», що дозволяє вимірювати значимість мотивів та співвідносити індивідуальні прагнення з «надіндивідуальними» аспектами особистості. Треті кажуть, що ціннісні орієнтації не тільки раціоналізують поведінку, але й впливають на підсвідомі структури, такі як воля, увага та інтелект, а також підкреслюють важливість ціннісних орієнтацій у регуляції діяльності, особливо в професійній сфері. Кожна професійна група має власну систему цінностей, що відображає специфіку їх діяльності [6; 20].

Карл Роджерс підкреслює, що потреби людини можуть бути задоволені лише за умови їх відповідності системі цінностей особистості та її концепції «Я». Також науковець додає, що контрольні функції ціннісних орієнтацій можуть обмежувати, змінювати або затримувати дію різних потреб. Це вказує на те, що система ціннісних орієнтацій допомагає вирішувати внутрішні конфлікти та протиріччя в мотиваційній сфері особистості [68].

Ціннісні орієнтації відіграють ключову роль у професійній діяльності, визначаючи зміст і спрямованість дій людини, особливо в професіях типу «людина – людина», де взаємодія між людьми є центральною. Ціннісні орієнтації формують професійну поведінку, мотивацію та додають сенсу професійним діям. У таких професіях, як психологія, педагогіка чи соціальна робота, система ціннісних орієнтацій стає центральним елементом професійного світогляду, сприяючи реалізації загальнолюдських цінностей, таких як альтруїзм і творчість. Дар'я Бібік у своїх працях з формування ціннісних орієнтацій особистості акцентує увагу на тому, як соціальні, культурні та індивідуальні фактори впливають на визначення цінностей молоді. Вона відзначає, що ціннісні орієнтації є важливим компонентом психологічного розвитку, адже вони визначають пріоритети в житті людини, сприяють розвитку саморозуміння та мотивують до активності. Формування ціннісних орієнтацій особистості, за її думкою, є результатом взаємодії внутрішніх переконань людини та соціальних умов, що змінюються, і включає такі етапи, як усвідомлення значущості конкретних цінностей, інтеграція їх у систему життєвих установок та адаптація до змінюваного соціокультурного середовища. Бібік звертає увагу на роль соціалізації та виховання, зокрема на вплив сім'ї, освіти і медіа на формування ціннісних орієнтацій, акцентуючи важливість розвитку критичного мислення, здатності до самоаналізу та саморефлексії у молоді [6].

Таким чином, система ціннісних орієнтацій є багатофункціональною і виконує важливі регулятивні функції, визначаючи мету поведінки людини та забезпечуючи єдність особистості і соціального середовища. Цінності наповнюють життя людини змістом і справжньою волею, служать джерелами мотивації та свідомості, що сприяє розвитку та самовдосконаленню особистості. Ціннісні орієнтації, таким чином, є динамічною системою, що сприяє особистісному росту.

Згідно з дослідженнями, ціннісні орієнтації можуть бути позитивними або негативними, але в загальному розумінні цінності завжди спрямовані на соціальний прогрес і розвиток людини. Вони стають важливою складовою

системи, що регулює не лише поведінку, а й формує цілі, прагнення та розвиток особистості.

Подвійність системи ціннісних орієнтацій полягає не тільки в тому, що вона визначає форми та умови реалізації людських спонукань, але також стає джерелом цілей. Ціннісні орієнтації спрямовують і коригують процес цілепокладання, що є важливим аспектом у професійній діяльності, де чітке усвідомлення цілей має ключове значення для успіху. Л. О. Коберник в дослідженнях формування ціннісних орієнтацій особистості в контексті їх взаємодії з соціальними умовами підкреслював, що ціннісні орієнтації є результатом засвоєння соціального досвіду і проявляються через цілі, ідеали та переконання особистості. Коберник також зазначає важливість врахування гендерних та вікових особливостей у дослідженні ціннісних орієнтацій, акцентуючи на їх динамічності та впливі на формування особистості через систему соціальних і культурних факторів. Науковець в своїй роботі «Роль та місце ціннісних орієнтацій у формуванні особистості» показав схематичне уявлення про місце ціннісних орієнтацій в структурі особистості, яке було подане Л. Романюком, що демонструє їх важливість у формуванні особистісних орієнтацій, які можна розглядати як шаблони для розвитку індивіда в соціальному контексті [29].

Психічні процеси мають критичне значення в формуванні ціннісних орієнтацій особистості, оскільки вони забезпечують основи для розуміння та інтеграції цінностей у світогляд людини. Розглянемо основні психічні процеси, що впливають на формування ціннісних орієнтацій [62, с. 68]:

1. Пізнавальні процеси (сприйняття, увага, пам'ять, мислення). Ці процеси визначають, як людина сприймає інформацію про навколишній світ і на основі цього формує свої уявлення про те, що є важливим. Наприклад, пам'ять дозволяє зберігати інформацію про минулий досвід, що має значення для формування цінностей, а мислення допомагає оцінювати значущість різних подій або явищ. Ціннісні орієнтації формуються через аналіз ситуацій, вибір на основі пріоритетів та логічних суджень.

2. Емоційні процеси. Емоції є важливим механізмом впливу на ціннісні орієнтації, оскільки емоційне переживання ситуацій допомагає визначити, що для людини важливо і що викликає її інтерес чи відразу. Позитивні емоції, які виникають у зв'язку з певними цінностями (наприклад, відчуття радості від допомоги іншим), можуть посилювати ці цінності, тоді як негативні емоції (відчуття гніву або розчарування) можуть відштовхувати від тих чи інших орієнтацій.

3. Мотиваційні процеси. Мотивація є безпосередньо пов'язана з цілями і потребами людини. Ціннісні орієнтації часто служать основою для вибору мотивів діяльності, оскільки людина керується своїми уявленнями про те, що є правильним або важливим у житті. Власні бажання, прагнення до самореалізації або досягнення певних цілей тісно переплітаються з цінностями, визначаючи поведінку особистості.

4. Рефлексивні процеси (самосвідомість, саморегуляція). Рефлексія, здатність оцінювати свої вчинки і цінності, дозволяє людині коригувати свої орієнтації. Наприклад, процес самооцінки допомагає особистості відокремити моральні принципи від суспільних стандартів і, у свою чергу, змінювати або закріплювати свої цінності залежно від життєвого досвіду. Саморегуляція дозволяє людині відповідно до своїх цінностей встановлювати моральні та поведінкові межі.

Тобто, психічні процеси активно взаємодіють у формуванні ціннісних орієнтацій, забезпечуючи інтеграцію зовнішніх соціальних впливів та внутрішніх переконань людини, що формують її поведінку та мотиви. Це динамічний процес, де важливу роль відіграють особистісні переживання, емоції та оцінки ситуацій.

Психічні стани — це важливий аспект у формуванні ціннісних орієнтацій особистості, оскільки вони впливають на сприйняття світу, мотиви і поведінку людини [23, с. 16]. Розглянемо кілька ключових психічних станів і їхній вплив на цей процес. Емоції, такі як радість, страх, гнів або смуток, значно впливають на вибір цінностей. Наприклад, коли людина відчуває радість від певної

діяльності або від досягнення мети, це зміцнює її прихильність до відповідних цінностей (наприклад, цінності самореалізації, досягнення або підтримки). З іншого боку, стрес, тривога або депресія можуть спотворювати сприйняття ситуацій, знижуючи важливість певних цінностей або змінюючи їх ієрархію. Людина може зосереджуватися на виживанні, безпеці або прагненні до стабільності, що змінює її ставлення до інших соціальних цінностей (напр. колективізм, альтруїзм) [46].

Психічний стан людини може визначати її мотивацію і відповідно ставлення до різних цінностей. Наприклад, у стані натхнення або підвищеного бажання досягти мети, людина може акцентувати увагу на цінностях амбіцій, розвитку або досягнення. У протилежному випадку, під впливом апатії чи демотивації, людина може відмовлятися від соціально прийнятих цінностей на користь власного комфорту або емоційного благополуччя. Люди з високим рівнем психічної стійкості або емоційної зрілості здатні адекватно оцінювати важливість цінностей, незалежно від ситуаційних змін або емоційних сплесків. Вони здатні до глибшої рефлексії, враховувати соціальні норми та моральні орієнтири, не піддаючись тимчасовим емоційним або стресовим змінам. Цей тип стійкості допомагає формувати більш стабільні та гнучкі ціннісні орієнтації.

Психічні стани, що пов'язані з розумовими процесами, такими як концентрація уваги або розумова діяльність, визначають здатність людини формулювати свої ціннісні орієнтації. В моменти ясності мислення або розумової активності людина може більш об'єктивно оцінювати свої переконання та ставлення до того чи іншого питання, виробляючи більш стабільну систему цінностей. У станах розсіяння або когнітивного навантаження, навпаки, орієнтації можуть бути менш чіткими або змінюваними. Отже, психічні стани мають великий вплив на формування та зміну ціннісних орієнтацій особистості. Вони можуть не тільки підсилювати або послаблювати певні переконання, але й формувати нові пріоритети залежно від емоційних і когнітивних процесів, що відбуваються в певний момент життя.

Психічні властивості особистості відіграють ключову роль у формуванні її

цінностей. Зокрема, такі властивості, як темперамент, характер, мотивація, емоції, мислення та інтелектуальні процеси впливають на те, які цінності стають важливими для особистості і як вона їх підтримує та реалізує [50, с 160].

Розглянемо їх:

1. Темперамент. Від природних схильностей до швидкості реакцій і стійкості емоцій залежить, як людина реагує на зовнішні обставини та стресові ситуації, що, в свою чергу, впливає на її систему цінностей. Наприклад, люди з більш спокійним темпераментом можуть схилитися до цінностей стабільності та гармонії, а більш емоційні — до цінностей самовираження чи боротьби.

2. Характер. Особистісні риси, такі як рішучість, відповідальність, чесність чи схильність до співчуття, також визначають орієнтацію на ті чи інші цінності. Люди, які цінують моральні принципи, можуть бути більш схильними до встановлення цінностей, що підтримують соціальну справедливість і співчуття.

3. Мотивація. Психологічні потреби та внутрішні спонуки визначають, що саме стане метою і сенсом для особистості. Теорія мотивації Маслоу, наприклад, показує, як різні рівні потреб (від базових фізіологічних до вищих потреб самореалізації) співвідносяться з розвитком цінностей. Людина, що прагне до самореалізації, має вищі й більш складні ціннісні орієнтації, такі як творчість, незалежність і особистісний розвиток.

4. Емоції. Психічний стан та емоційний фон можуть суттєво впливати на пріоритети цінностей. Наприклад, сильні позитивні емоції, як любов чи радість, можуть сприяти розвитку цінностей, пов'язаних з міжособистісними відносинами, а негативні — з боротьбою за власне благополуччя чи соціальну справедливість.

5. Мислення та інтелектуальні процеси. Способи обробки інформації та здатність до рефлексії також важливі. Інтелектуальний розвиток допомагає людині критично осмислювати цінності, приймати складні моральні рішення, що може бути особливо важливо в періоди змін або кризових ситуацій. Поглиблене мислення дозволяє людині розвивати більш гнучку та адаптивну систему цінностей.

Психічні властивості взаємодіють у процесі формування цінностей, створюючи основу для розвитку особистісної ідентичності та вибору життєвих орієнтирів. Це взаємодія вимагає гнучкості та здатності до адаптації до мінливих умов життя, що дозволяє зберігати стійкість у важкі моменти життя [42].

Психічні новоутворення є важливими етапами в розвитку особистості і безпосередньо впливають на формування її ціннісних орієнтацій. Це процеси, що виникають у результаті розвитку психічних функцій, внутрішньої саморегуляції та інтеграції різних аспектів особистісної діяльності. У контексті ціннісних орієнтацій вони проявляються через кілька ключових механізмів. Одним з основних новоутворень є підвищення рівня самосвідомості, що дозволяє людині усвідомлювати власні потреби, цілі, ідеали та оцінки, а також співвідносити їх із соціальними стандартами і вимогами. Психічні новоутворення цього виду сприяють формуванню більш зрілих та стійких цінностей, таких як відповідальність, незалежність, соціальна справедливість [47].

В процесі когнітивного розвитку і розвитку емоційної сфери виникають нові рівні морального мислення та рефлексії. Це дозволяє особистості не лише формулювати свої цінності, а й переглядати їх у контексті різних життєвих ситуацій. Новоутворення цього рівня сприяють глибшому розумінню таких цінностей, як чесність, гідність, толерантність.

Протягом дорослішання важливим психічним новоутворенням є інтерналізація цінностей, що означає їхнє внутрішнє засвоєння і відмову від зовнішнього тиску. Це дає змогу людині не просто приймати цінності суспільства, а й інтегрувати їх у власну систему орієнтацій, що стає основою для її стійкої життєвої позиції.

Психічні новоутворення в процесі розвитку самоконтролю та цілеспрямованості дозволяють людині чітко визначати та досягати своїх життєвих цілей, орієнтуючись на певні важливі для неї цінності. Це також дозволяє людині адаптувати свої цінності під нові умови, не втрачаючи своєї внутрішньої цілісності.

Місце ціннісних орієнтацій у психологічній структурі особистості можна

показати у вигляді такої схеми (рис. 1.1):

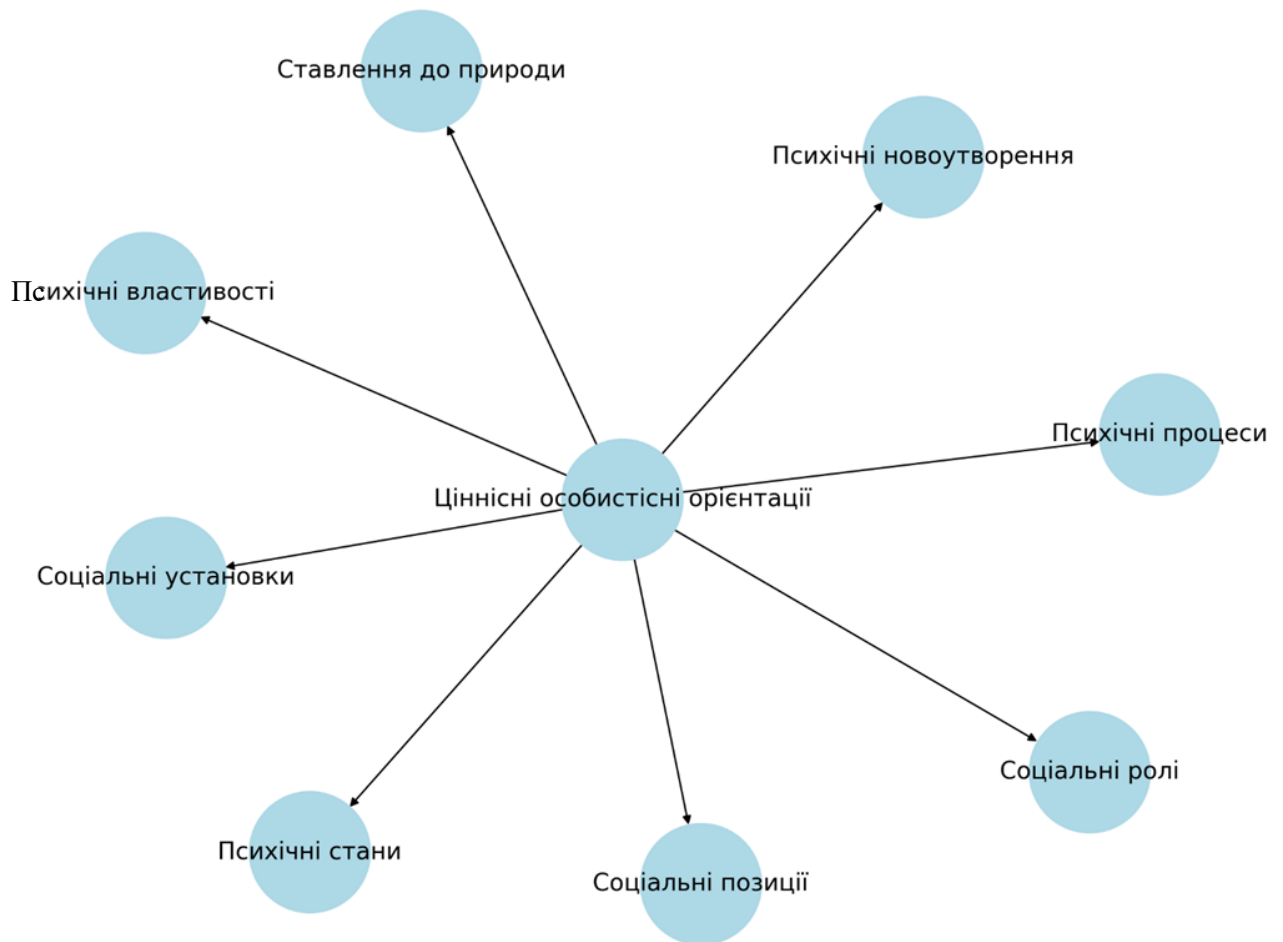

Рис.1.2. Місце ціннісних орієнтацій у психологічній структурі особистості

Таким чином, психічні новоутворення відіграють важливу роль у формуванні і трансформації ціннісних орієнтацій особистості, допомагаючи людині пристосовуватися до нових соціальних і культурних реалій, а також підтримувати гармонію між власними прагненнями та соціальними вимогами.

Можна проаналізувати формування ціннісних орієнтацій через соціальні ролі, позиції, установки та ставлення до людей. Важливим компонентом формування ціннісних орієнтацій особистості є ставлення до людей і природи, особливо під час війни, коли соціально-психологічні та моральні стратегії адаптації до надзвичайних умов стають ключовими. В умовах війни особистість часто стикається з ситуаціями, що випробовують її здатність зберігати гуманність, співчуття та відповідальність перед іншими людьми та природою. Війна не лише спричиняє фізичні і психологічні травми, але й змушує

переосмислювати існуючі цінності. З одного боку, в умовах крайньої загрози може виникнути ескалація егоїзму та самозбереження, де людське життя може сприйматися як менш цінне. Проте, з іншого боку, війна може призвести до розвитку високих моральних якостей, таких як солідарність, готовність до взаємодопомоги, емпатія та підтримка тих, хто постраждав. Це може бути особливо важливим у стосунках з родиною, друзями, а також в підтримці постраждалих громадян або військових. В умовах жорстоких випробувань деякі люди можуть зберігати гуманність, навіть жертвуючи собою, що підвищує значення альтруїзму як цінності [57].

Війна часто має руйнівний вплив на навколишнє середовище, що може призвести до зміни ставлення до природи. В умовах війни люди, можливо, стають менш чутливими до екологічних питань, оскільки їхні пріоритети зосереджені на виживанні та захисті. Проте війна також може призвести до переосмислення цінності природи, зокрема у випадках, коли руйнування довкілля набуває глобальних масштабів, що змушує осмислити важливість збереження природних ресурсів і екологічної безпеки для майбутніх поколінь.

Психологічний вплив війни змушує особистість постійно коригувати свої моральні орієнтири. Деякі люди можуть переживати моральний конфлікт, коли їхні внутрішні цінності вступають у суперечність з необхідністю для виживання чи самозахисту. Проте для багатьох осіб війна може стати підставою для переосмислення своїх ставлень до гуманізму, справедливості, терпимості та інших основних цінностей. В умовах війни й травмуючих ситуацій важливими аспектами формування цінностей стають питання моралі, етики допомоги іншим і збереження людяності в умовах жорстоких реалій. Тобто, ставлення до людей і природи під час війни є не лише питанням моральних орієнтацій, але й фактором, що визначає емоційний стан, психологічну стійкість та загальний життєвий вибір особистості в умовах екстремальної ситуації [66].

Соціальні ролі та позиції призводять до суттєвих змін у соціальній структурі та ролях, що визначають, як людина сприймає себе і своє місце в суспільстві. У цих умовах особистість може переживати зміни в своїх ціннісних

орієнтаціях через соціальний контекст і вимоги, що ставляться до неї через нові ролі. У період війни соціальні ролі можуть значно трансформуватися. Наприклад, в умовах військового конфлікту роль захисника, волонтера, родинного опікуна або навіть жертви може змінити пріоритети та цінності особистості. В таких ситуаціях людина змушена переосмислювати своє місце у світі, формуючи нові орієнтації, що відповідають умовам війни. Це можуть бути цінності самопожертви, служіння або солідарності. Наприклад, ті, хто працюють на фронті, можуть відчувати глибоке почуття обов'язку та патріотизму, а тим, хто залишаються вдома, часто доводиться справлятися з емоційними переживаннями, що виникають через відсутність конкретних дій або втрату близьких. Ці соціальні позиції можуть створювати різні ціннісні пріоритети, такі як важливість збереження сім'ї, підтримки фронту або миротворчої діяльності [52].

В умовах війни може виникнути порушення традиційних соціальних норм. Людина, яка переживає важкий досвід війни, може розвинути нові ціннісні орієнтації, які стосуються не лише особистої безпеки та виживання, але й колективних цінностей — співчуття, взаємної підтримки або навіть національного єднання. Соціальні ролі, які формуються під впливом таких умов, змінюють моральні орієнтири особистості, змушуючи адаптувати їх до нових реалій. Під час війни соціальні ролі й позиції не тільки визначають, якими стають цінності людини, але й вимагають постійного переосмислення особистих та колективних орієнтацій. Це є ключовим елементом, який дозволяє людині адаптуватися до екстремальних умов та знайти сенс у нових соціальних реаліях [66].

Соціальні установки — це стійкі погляди та переконання, які визначають, як людина взаємодіє з соціальним середовищем, як вона сприймає оточуючих, і які цінності стають для неї пріоритетними [56, с. 10]. Війна часто посилює патріотичні настрої та національну самосвідомість. Соціальні установки, спрямовані на захист своєї країни, єдність народу та підтримку національної ідеї, можуть суттєво формувати ціннісні орієнтації особистості. Патріотизм стає

важливою цінністю, впливаючи на інші сфери життя, такі як готовність до самопожертви або солідарності з іншими громадянами. В умовах війни соціальні установки на колективізм стають домінуючими. Люди переорієнтовуються на допомогу ближнім, на підтримку членів громади, співпраці та солідарності. Ціннісні орієнтації зосереджуються на взаємній підтримці, особливо серед волонтерів, військових та цивільних, які стають активними учасниками процесів допомоги та спротиву. Людина може переглядати свої цінності, намагаючись вирішити складні питання, пов'язані зі збереженням життя, справедливістю і доцільністю насильства або відмови від нього. Особистість може змінити своє ставлення до питань життя і смерті, цінності виживання, власної безпеки або збереження близьких стають першочерговими. Соціальні установки, пов'язані з релігією або духовністю, можуть відігравати значну роль у формуванні ціннісних орієнтацій. У важкі часи війни багато людей звертаються до віри або духовних практик, що впливає на їх моральні орієнтири, сприяє збереженню внутрішнього спокою та надії [56].

Отже, війна впливає не лише на зовнішню поведінку, але й на глибинні психологічні процеси. Соціальні установки, зокрема ті, що стосуються страху, виживання, справедливості або відчуття загрози, можуть формувати тривалі зміни в системі цінностей людини. Це може виражатися у посиленні прагнення до безпеки, стійкості або навіть радикалізації поглядів. Соціальні установки в умовах війни стають потужним механізмом формування та корекції ціннісних орієнтацій особистості, впливаючи як на особистісний ріст, так і на соціальну адаптацію та взаємодію з іншими людьми в нових реаліях.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ У РІЗНИХ ВІКОВИХ КАТЕГОРІЙ ОСОБИСТОСТЕЙ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

2.1. Організація та методичний інструментарій дослідження ціннісних орієнтацій у різних вікових категорій осіб в умовах військового стану

Для визначення системи ціннісних орієнтацій особистості в умовах військового стану нами було проведене емпіричне дослідження. Організація та проведення емпіричного дослідження, щодо системи ціннісних орієнтацій у різних вікових категорій осіб в умовах військового стану, включає досягнення мети, вирішення поставлених задач, перевірки гіпотези та використання комплексу методів.

Метою дослідження є визначення системи ціннісних орієнтацій особистості в умовах військового стану та в межах дослідницької гіпотези виявити та порівняти ціннісні орієнтації різних вікових категорій осіб. Припускаємо, що ціннісні орієнтації особистості, яка перебуває в прикордонних регіонах країни, де йде війна можуть суттєво відрізнятись від осіб, які виїхали за кордон.

Було використано такі загальнонаукові методи як теоретичний аналіз наукових джерел, порівняння, синтез та узагальнення, а також психодіагностичні методики для емпіричного дослідження. Кількісне опрацювання відбувалось за допомогою методу статистичної обробки даних.

Для реалізації поставленої мети нами були сформовані наступні завдання дослідження:

1. Зробити підбір та апробацію методів дослідження.
2. Виявити психологічні особливості ціннісних орієнтацій осіб різних вікових категорій.
3. Визначити пріоритетні ціннісні орієнтації досліджуваних осіб.
4. Порівняти переважаючі ціннісні орієнтації досліджуваних осіб під час військового стану з ціннісними орієнтаціями осіб, яких досліджували науковці до війни.

5. Проаналізувати емпіричні дані з метою складання узагальнених висновків та перевірки основних положень висунутої гіпотези.

Для виконання поставлених завдань та мети дослідження, були використані наступні методики:

1. Методика «Діагностика індивідуальних цінностей» (Ш. Шварц) [58].
2. Діагностична методика «Ціннісні орієнтації» (М. Рокич) [37; 54].
3. Порівняльний аналіз, що стосується змін ціннісних орієнтацій осіб до військового часу в Україні та ціннісних орієнтацій осіб під час військового часу (за результати довійськового часу взяті кореляційний аналіз Пірсона за показниками «Методики на визначення спрямованості особистості» (Б. Басса) та методика «Ціннісні орієнтації особистості» (Ш. Шварца)) [24].

Дослідження ціннісних орієнтацій особистості у військовий час та аналіз відповідної літератури дає змогу визначити такі етапи:

1. Підготовчий етап дослідження ціннісних орієнтацій особистості у військовий час включав в себе збір попередніх даних, що дозволило висунути гіпотезу, що під час війни відбуваються зміни та трансформація ціннісних орієнтацій і сенсу життя особистості. Ця гіпотеза буде перевірена на наступному етапі.

2. Етап дослідження ціннісних орієнтацій особистості в умовах війни, який включає в себе використання методик, за допомогою яких було зібрано дані та виявлено психологічні факти, шляхом поєднання кількох методів дослідження.

3. Етап обробки даних. На цьому етапі проведено кількісний та якісний аналіз отриманих даних щодо ціннісних орієнтацій особистості в умовах війни, що дозволило виявити існуючі зв'язки та закономірності.

4. Інтерпретація результатів. Цей етап включає пояснення отриманих результатів та правильність висунутої гіпотези дослідження.

В дослідженні взяли участь 89 студентів та курсантів Пенітенціарної академії України, з яких 27 юнаків, 62 - дівчини. Згідно досліджень науковців, нами було обрано вік респодентів в діапазоні від 17 до 22 років (Рис 2.1).

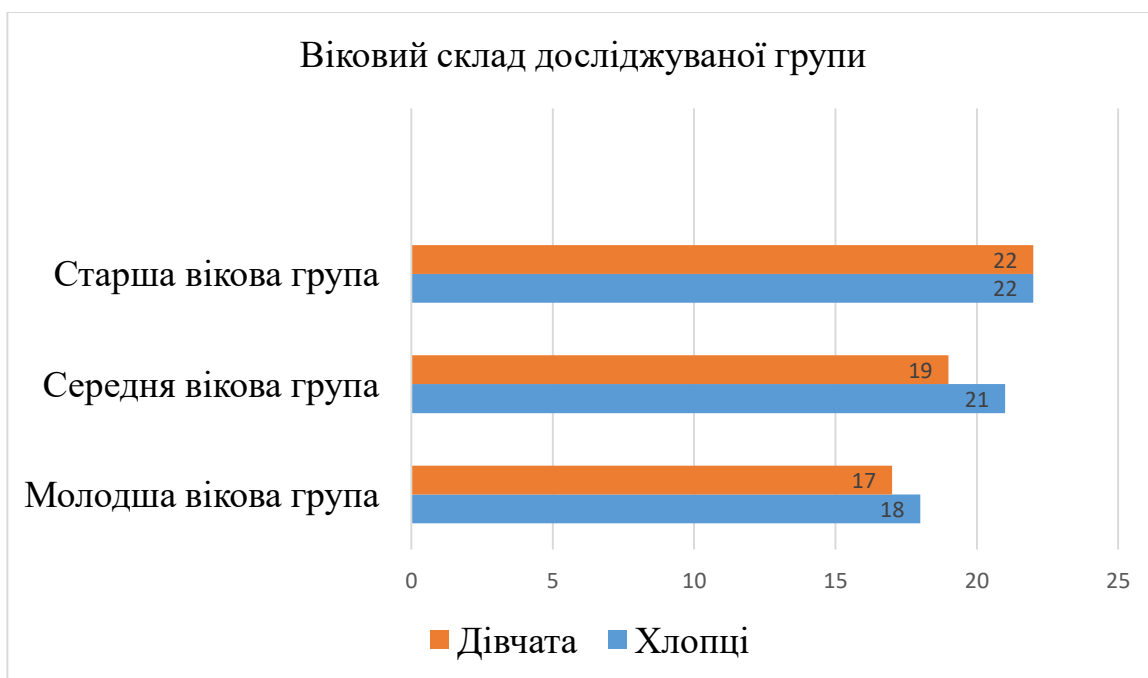

Рис 2.1. Віковий склад досліджуваної групи

Оскільки на чинники формування та розвитку ціннісних орієнтацій впливають життєві події особистості, її соціалізація та вікова категорія, тому у нашому дослідженні було виділено три вікові групи:

1. Старша вікова група – курсанти та студенти, які навчаються на четвертому курсі Пенітенціарної академії України. Це випускний курс, які по закінченню навчання йдуть працювати по своїй спеціальності. Своє навчання в ПАУ дана вікова група почала ще до війни, тому саме в цій категорії ціннісні орієнтації можуть змінитись відповідно до наступних груп.

2. Середня вікова група – студенти та курсанти другого та третього курсу, які почали навчатись під час військового стану в країні.

3. Молодша вікова група – це студенти та курсанти, які почали своє навчання в ПАУ вже маючи певний невеликий досвід навчання під час військового стану.

В дослідженні приймали участь 89 здобувачів першого-четвертого курсу спеціальності психологія та право, віком 17-20 років, 27 хлопців і 62 дівчини. Дослідження проводилося з використанням бланків і було анонімним.

Результати методик оформлені в зведених таблицях в додатках. На підставі отриманих даних збудовані таблиці, діаграми, що показують зведені результати

та дозволяють їх порівняти.

2.2. Діагностика рівня системи ціннісних орієнтацій в умовах військового стану

Діагностика рівня системи ціннісних орієнтацій в умовах військового стану включає в себе теоретичні та емпіричні методи дослідження.

Теоретичні методи складаються з аналізу науково-методичної літератури щодо впливу війни в Україні на уявлення про сенс життя в період молодості, про адаптаційні процеси даної вікової категорії молодих людей до стресових факторів, що впливають на їх сенсожиттєву орієнтацію. На основі проаналізованих даних було складено вікові групи групи, обрані засоби та методики системи ціннісних орієнтацій в осіб молодого віку з урахуванням їхніх індивідуальних психоемоційних особливостей та умов військового стану. Результати проведеного дослідження можуть бути корисними практикуючим психологам, педагогам, соціальним працівникам та фахівцям, які надають психологічну підтримку особам в період молодості.

Емпіричні методи. Для дослідження впливу війни на уявлення про сенс життя в період молодості використовувалися такі психологічні методики як: методика «Діагностика індивідуальних цінностей» (Ш. Шварц), діагностична методика «Ціннісні орієнтації» (М. Рокич).

Діагностична методика «Ціннісні орієнтації» Мілтона Рокича (Додаток А) вибрана нами для виконання поставлених завдань дослідження та спрямована на вивчення ціннісно-мотиваційної сфери особистості. Система ціннісних орієнтацій визначає спрямованість особистості та складає основу її відносин до самої себе, до інших людей, до навколишнього світу, до світогляду, до життєвої мотивації та життєвої концепції. Мілтон Рокич розрізняв два класи цінностей: термінальні та інструментальні [25].

Термінальні цінності полягають у переконанні в тому, що кінцева мета індивідуального існування варта того, щоб до неї прагнути. Вони включають в себе набір з 18 значень (список А), які потрібно ранжувати відповідно до їхньої

важливості для конкретної людини:

1. Активне життя (повнота та емоційна насиченість);
2. Життєва мудрість (зрілість суджень та здоровий глузд, що досягаються життєвим досвідом);
3. Здоров'я (фізичне та психічне);
4. Цікава робота (навчання);
5. Краса природи та мистецтва (досвід краси природи та мистецтва);
6. Любов (духовна чи фізична);
7. Матеріальна гарантія життя (забезпеченість життя чи відсутність матеріальних утруднень);
8. Наявність хороших та вірних друзів;
9. Впевненість та суспільне визнання (повага оточуючих, товарищів, визнання на роботі та в колективі);
10. Пізнання (можливість розширення своєї освіти, кругозору, загальної культури, інтелектуальний розвиток);
11. Продуктивне життя (максимально повно використовувати свої можливості, сили та здібності);
12. Розвиток (робота над собою, постійне фізичне та духовне удосконалення);
13. Розваги (приємне проведення часу, відсутність обов'язків);
14. Свобода (незалежність у судженнях та вчинках, самостійність);
15. Щасливе сімейне життя;
16. Щастя інших (добробут, розвиток і удосконалення інших людей);
17. Творчість (можливість творчої діяльності);
18. Впевненість у собі (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх сумнівів).

Інструментальні цінності (список Б) складаються з уявлення про прийнятні способи досягнення цілей (чесність, принциповість, відповідальність тощо):

1. Акуратність (охайність, вміння тримати в порядку речі, порядок у справах);
2. Вихованість (гарні манери);
3. Високі запити (високі вимоги до життя і високі домагання);
4. Життєрадісність (почуття гумору);

5. Старанність (дисциплінованість);
6. Незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче);
7. Непримиренність до недоліків у собі та інших;
8. Освіченість (широта знань, висока загальна культура);
9. Відповідальність (почуття боргу, уміння тримати своє слово);
10. Раціоналізм (вміння тверезо і логічно мислити, приймати обдумані, раціональні рішення);
11. Самоконтроль (стриманість, самодисципліна);
12. Сміливість у отстаюваннях своєї думки, поглядів;
13. Тверда воля (вміння настояти на своєму, не відступати перед труднощами);
14. Терпимість (до поглядів і думок інших, вміння прощати іншим їхні помилки та омани);
15. Широта поглядів (уміння зрозуміти чужу точку зору, поважати інші смаки, звичаї, звички);
16. Чесність (правдивість, щирість);
17. Ефективність у справах (працьовитість, продуктивність у роботі);
18. Чуйність (дбайливість).

Здобувачам надаються списки (А, Б) цінностей по 18 у кожному. У першому списку (А) представлені термальні цінності, такі як активне життя (повнота та емоційна насиченість); життєва мудрість (зрілість суджень та здоровий глузд, що досягаються життєвим досвідом); здоров'я (фізичне та психічне); цікава робота (навчання); краса природи та мистецтва (досвід краси природи та мистецтва); любов (духовна чи фізична); матеріальна гарантія життя (забезпеченість життя чи відсутність матеріальних утруднень); наявність хороших та вірних друзів; впевненість та суспільне визнання (повага оточуючих, товарищів, визнання на роботі та в колективі); пізнання (можливість розширення своєї освіти, кругозору, загальної культури, інтелектуальний розвиток); продуктивне життя (максимально повно використовувати свої можливості, сили та здібності); розвиток (робота над собою, постійне фізичне та духовне удосконалення); розваги (приємне проведення часу, відсутність обов'язків);

свобода (незалежність у судженнях та вчинках, самостійність); щасливе сімейне життя; щастя інших (добробут, розвиток і удосконалення інших людей); творчість (можливість творчої діяльності); впевненість у собі (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх сумнівів).

У другому списку (Б) представлені інструментальні цінності, такі як акуратність (охайність, вміння тримати в порядку речі, порядок у справах); вихованість (гарні манери); високі запити (високі вимоги до життя і високі домагання); життєрадісність (почуття гумору); старанність (дисциплінованість); незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче); непримиренність до недоліків у собі та інших; освіченість (широта знань, висока загальна культура); відповідальність (почуття боргу, вміння тримати своє слово); раціоналізм (вміння тверезо і логічно мислити, приймати обдумані, раціональні рішення); самоконтроль (стриманість, самодисципліна); сміливість у отстаюваннях своєї думки, поглядів; тверда воля (вміння настояти на своєму, не відступати перед труднощами); терпимість (до поглядів і думок інших, вміння прощати іншим їхні помилки та омани); широта поглядів (уміння зрозуміти чужу точку зору, поважати інші смаки, звичаї, звички); чесність (правдивість, щирість); ефективність у справах (працьовитість, продуктивність у роботі); чуйність (дбайливість).

Форма проведення методики: індивідуальне чи групове (на вибір). Респондент має надати кожній цінності порядковий номер від 1 до 18. У списках респондент присвоює кожній цінності ранговий номер, необхідно розкласти їх по порядку значимості саме для респондента принципів, якими він керується у своєму житті. Уважно прочитавши таблицю і, вибравши ту цінність, яка для нього найбільш значима, необхідно помістити її на перше місце. Потім потрібно вибрати другу за значимістю цінність і помістити її слідом за першою. Потім потрібно виконати те ж з усіма рештою цінностями. Найменш важлива залишиться останньою і займе 18 місце. Кінцевий результат повинен відбивати справжню позицію особистості. Спочатку пред'являється набір термінальних, а потім набір інструментальних цінностей [53].

Аналіз результатів за даною методикою дає можливість оцінити життєві ідеали, ієрархію життєвих цілей, цінностей-засобів та уявлень про норми поведінки, які людина розглядає як зразок. Отримана в результаті дослідження індивідуальна ієрархія цінностей може бути поділена на три рівні групи:

1. Значущі цінності (з 1 по 6);
2. Індиферентні, байдужі (7-12);
3. Відкидані, незначні (13-18).

Інтерпретація результатів. Проводячи висновки по аналізу розташування цінностей, слід звернути увагу на їх угруповання випробуваним у змістовні блоки по різних підставах. Можна показати «конкретні» і «абстрактні» цінності, цінності професійної самореалізації й особистого життя і т. д. Також інструментальні цінності можна об'єднати в групи, наприклад, в етичні цінності, цінності спілкування, цінності справи; індивідуалістичні і конформістські цінності, альтруїстичні цінності; цінності самоствердження і цінності прийняття інших і т.д. Тобто необхідно зробити більш індивідуальний підхід до їх структури.

Методика «Діагностика індивідуальних цінностей» Ш. Шварца є однією з найвідоміших у психології для вивчення системи цінностей особистості. Вона ґрунтується на теорії базових людських цінностей, яку розробив Шалом Шварц. За цією теорією, основні цінності є універсальними для всіх культур і відображають мотиви, що стоять за людською поведінкою. Цінності мотивують вибір людини та впливають на її дії у різних сферах життя [71].

Ключовими елементами методики виступають її основні цінності. Шварц виділив 10 основних мотиваційних типів, які охоплюють різні аспекти життєвих пріоритетів людини (Додаток Б). Ці цінності є універсальними і відображають різноманітні потреби [73]:

- 1) Саморегуляція. Мотиваційна мета - незалежні, автономні думки і дії, керівництво власними поглядами. Цінності: свідомість існування, мудрість, самостійність, цілеспрямованість, самостійна постановка цілей, відповідальність, успіх.

- 2) Стимулювання. Мотиваційна мета - новизна і змагання в житті. Цінності: свобода, творчість, різноманітне життя, широта поглядів, відвага, життєрадісність, допитливість.
- 3) Гедонізм. Мотиваційна мета - задоволення, чуттєва насолода, насолода життям. Цінності: насолода життям, турбота про себе, охайність, задоволення.
- 4) Досягнення. Мотиваційна мета - досягнення особистого успіху за допомогою прояву компетентності, отримання соціального схвалення. Цінності: насиченість життя, самоповага, здоров'я, компетентність, репутація, інтелект.
- 5) Влада. Мотиваційна мета - досягнення соціального статусу, престижу і панування над людьми. Цінності: соціальна влада, багатство, соціальне визнання, влада, впливовість.
- 6) Безпека. Мотиваційна мета - стабільність, безпека і гармонія суспільства, сім'ї та самого індивіда. Цінності: рівність, соціальний порядок, національна безпека, мир на Землі, традиції, безпека сім'ї, соціальна справедливість.
- 7) Конформність. Мотиваційна мета - обмеження дій і спонукань, що заподіюють шкоду іншим і порушують соціальні очікування і норми. Цінності: ввічливість, самодисципліна, помірність, смирення, повага старших, прийняття життя, яким воно є, чесність, слухняність.
- 8) Традиції. Мотиваційна мета - повага і підтримка звичаїв, прийняття і визнання ідей, існуючих в певній культурі, релігії. Цінності: духовність, почуття вдячності, єднання з природою, захист навколишнього середовища, доброзичливість, благочестя, релігійність.
- 9) Доброзичливість. Мотиваційна мета - підтримка і підвищення благополуччя людей, з якими людина перебуває у постійному контакті, підтримує близькі стосунки. Цінності: справжня любов, вірна дружба, естетична насолода, відданість, поблажливність.
- 10) Самоорієнтація. Мотиваційна мета - розуміння, терпимість і підтримка благополуччя всіх людей, природи та власного «Я». Цінності: згода з самим собою, недоторканність внутрішнього світу.

Кожен з 10 мотиваційних типів поєднує в собі певний набір цінностей і

відображає певну життєву мету. Наприклад, цінності, пов'язані з досягненнями, мотивують прагнення до успіху та соціального визнання, тоді як цінності доброзичливості стимулюють турботу про інших.

Структура методики. Оригінальна методика складається з 58 тверджень-цінностей. Кожна з цих цінностей оцінюється респондентом за шкалою від -1 до 7, де:

- «-1» означає, що цінність суперечить життєвим принципам респондента;
- «7» — що ця цінність є надзвичайно важливою, як основний принцип життя.

Практичне використання. Методика Шварца широко використовується для дослідження культурних відмінностей, міжособистісної взаємодії, а також у соціальних, організаційних і політичних дослідженнях. Вона допомагає зрозуміти, як цінності формують поведінку людей в різних контекстах, таких як робота, особисте життя та суспільство. Методика є потужним інструментом для вивчення індивідуальних цінностей та дозволяє виявити, які з них є домінуючими для людини, а також як ці цінності впливають на її поведінку та рішення. Такий підхід дає змогу глибше зрозуміти ціннісні орієнтири особистості та їх вплив на життєву поведінку й пріоритети [72].

Таким чином, використання цих методик у комплексі дозволяє отримати багатовимірну картину того, як війна впливає на різні аспекти життя в період молодості, включаючи їх особистісні характеристики, смисложиттєві орієнтації, цільові установки, переживання сенсу життя, наявність сенсожиттєвих криз та загальний емоційний стан. Це, в свою чергу, сприяє глибшому розумінню впливу воєнних подій на уявлення про сенс життя в період молодості.

2.3. Аналіз результатів дослідження

Завданням кваліфікаційної роботи є емпіричне дослідження ціннісних орієнтацій у різних вікових категорій осіб в умовах військового стану. У результаті проведеного емпіричного дослідження було отримано результати, які представлені нижче. Крім того, за отриманими кількісними даними були

побудовані таблиці та діаграми, результати яких підлягали якісному аналізу.

Першою методикою, яку проводили із здобувачами, була діагностична методика «Ціннісних орієнтацій» за М. Рокича. Згідно проведення методики було отримано такі результати. Здобувачі були ознайомлені зі списком цінностей А і списком цінностей Б. Результати показали, що в термінальних цінностях дівчата старшої вікової групи обрали в категорію високозначущих такі цінності як (таблиця 2.1):

Таблиця 2.1

Термінальні цінності дівчат та хлопців старшої вікової групи

Термінальні цінності (дівчата)	Відсоток	Термінальні цінності (хлопці)	Відсоток
Здоров'я	85,3%	Здоров'я	88%
Щасливе сімейне життя	84,8%	Свобода	86,5%
Любов	77,2%	Матеріальна гарантія життя	74,2%
Цікава робота	63,6%	Цікава робота	50,2%
Свобода	57,9%	Активне життя	49,8%

В інструментальних цінностях старшої вікової групи дівчата та хлопці показали такі результати (таблиця 2.2):

Таблиця 2.2

Інструментальні цінності дівчат та хлопців старшої вікової групи

Інструментальні цінності (дівчата)	Відсоток	Інструментальні цінності (хлопці)	Відсоток
Старанність	73,6%	Незалежність	73,3%
Самоконтроль	61,1%	Відповідальність	62,8%
Незалежність	60,8%	Ефективність у справах	60,2%
Чуйність	54,8%	Життєрадісність	51,3%
Раціоналізм	48,8%	Самоконтроль	49,3%

Що стосується середньої вікової групи, то термінальні та інструментальні цінності хлопців та дівчат розподілились таким чином, що дівчата віддали пріоритет любові та відповідальності, а хлопці активному життю та твердій волі (таблиця 2.3, 2.4):

Таблиця 2.3

Термінальні цінності дівчат та хлопців середньої вікової групи

Термінальні цінності (дівчата)	Відсоток	Термінальні цінності (хлопці)	Відсоток
Любов	81,5%	Активне життя	82%
Активне життя	76,5%	Впевненість в собі	80,4%
Впевненість в собі	75,2%	Наявність друзів	80%
Наявність друзів	69%	Розваги	72,8%
Пізнання	66,6%	Любов	63%

Таблиця 2.4

Інструментальні цінності дівчат та хлопців середньої вікової групи

Інструментальні цінності (дівчата)	Відсоток	Інструментальні цінності (хлопці)	Відсоток
Відповідальність	86,5 %	Тверда воля	82,3%
Акуратність	78,2%	Сміливість своєї думки	78,1%
Вихованість	72,1%	Незалежність	68,9%
Самоконтроль	67,9%	Життєрадісність	60,3%
Життєрадісність	61,5%	Самоконтроль	59,7%

В молодшій віковій групі дівчата та хлопці показали такі результати термінальних цінностей (таблиця 2.5):

Таблиця 2.5

Термінальні цінності дівчат та хлопців молодшої вікової групи

Термінальні цінності (дівчата)	Відсоток	Термінальні цінності (хлопці)	Відсоток
Любов	85,9%	Впевненість в собі	86,3%
Цікаве навчання	78,2%	Розваги	75,4%
Наявність друзів	70,1%	Наявність друзів	72,3%
Здоров'я	69,2%	Цікаве навчання	71,3%
Пізнання	69%	Здоров'я	70,8%

Інструментальні цінності в молодшій віковій групі визначились таким чином, що відповідальність для дівчат посідає першу позицію, а для хлопців на першому місці є незалежність, а така цінність як чесність є актуальною як для хлопців так і для дівчат (таблиця 2.6):

Таблиця 2.6

Інструментальні цінності дівчат та хлопців молодшої вікової групи

Інструментальні цінності (дівчата)	Відсоток	Інструментальні цінності (хлопці)	Відсоток
Відповідальність	85,6%	Незалежність	88,5%
Чуйність	79,7%	Старанність	79,9%
Акуратність	70,1%	Відповідальність	68,9%
Старанність	68,2%	Чесність	63,3%
Чесність	61,1%	Тверда воля	59,2%

Проаналізувавши результати дослідження, ми отримали наступні результати (рис. 2.2, 2.3):

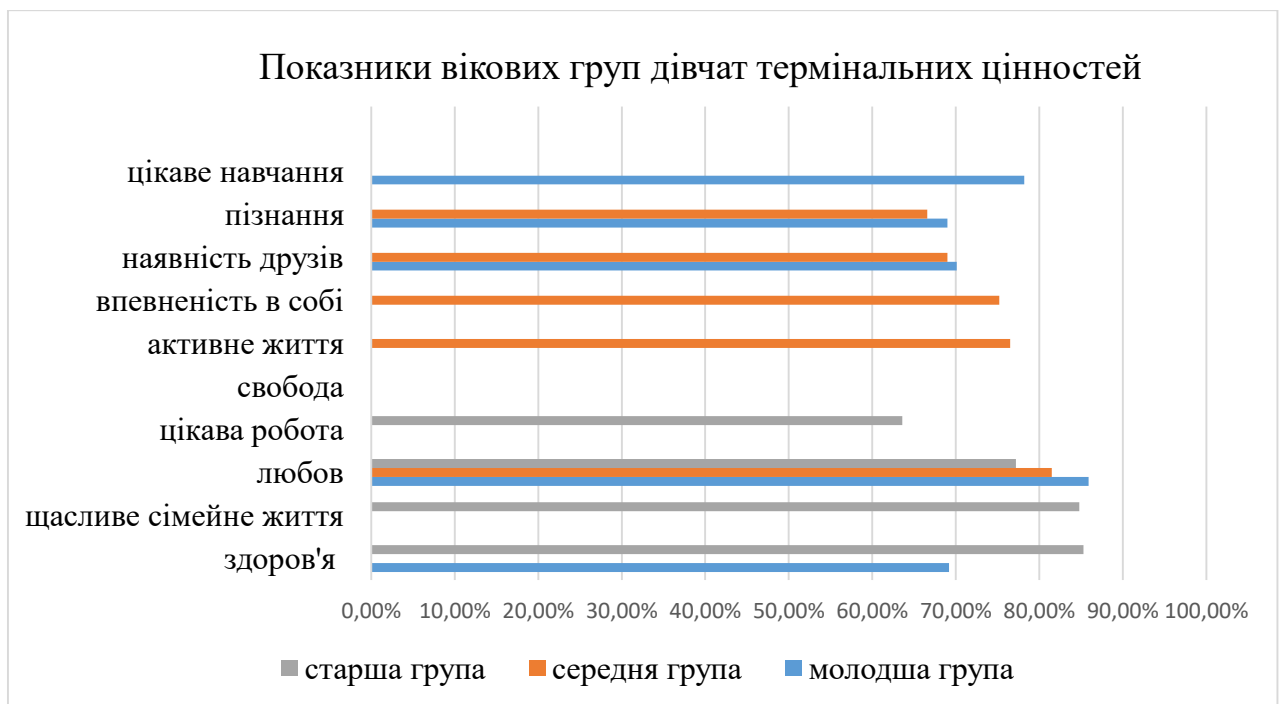

Рис. 2.2. Показники вікових груп дівчат термінальних цінностей

Старша група показала, що здоров'я є важливим і поставили його на перше місце, як хлопці, так і дівчата. Далі погляди розподілились наступним чином, для дівчат важливим стає щасливе сімейне життя, любов, в той час для хлопців – свобода та матеріальна гарантія життя. Так як дана вікова категорія - це випускні курси, то і хлопці і дівчата поставили на четверту позицію цікаву роботу. До інструментальних цінностей для дівчат важливим є старанність, самоконтроль, незалежність, чуйність та раціоналізм. Ці риси демонструють орієнтацію на

контроль власного життя та підтримку інших. А для хлопців – незалежність, відповідальність, ефективність у справах, життєрадісність та самоконтроль.

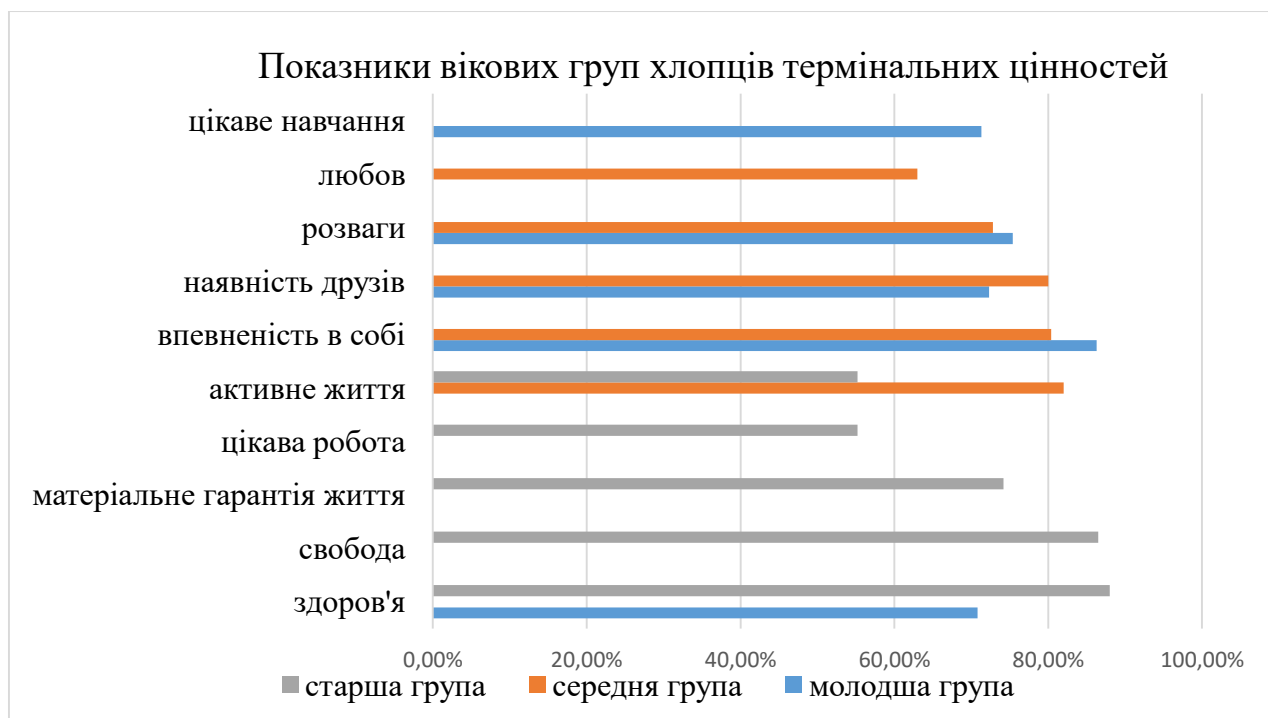

Рис. 2.3. Показники вікових груп хлопців термінальних цінностей

Це підкреслює прагнення до успіху, раціонального підходу до життя та адаптації до викликів. Цікава робота посідає четверту позицію як у хлопців, так і у дівчат. Це вказує на прагнення до самореалізації та професійного розвитку, що є особливо актуальним у контексті військової нестабільності, коли фінансова забезпеченість та стабільність кар'єри стають ключовими. Можна зробити висновки, що дана вікова категорія цінує здоров'я людини та прагне до цікавої роботи в майбутньому, щоб можна було забезпечувати свою сім'ю та бути незалежними. Здоров'я є найвищою цінністю як у хлопців, так і у дівчат, що відображає важливість фізичного та психологічного благополуччя, особливо у нестабільні часи військового стану. У дівчат на другому місці — щасливе сімейне життя та любов, що свідчить про прагнення до емоційної стабільності та гармонії. У хлопців на другому місці — свобода та матеріальна гарантія життя, що відображає їхню орієнтацію на незалежність та забезпечення фінансової стабільності.

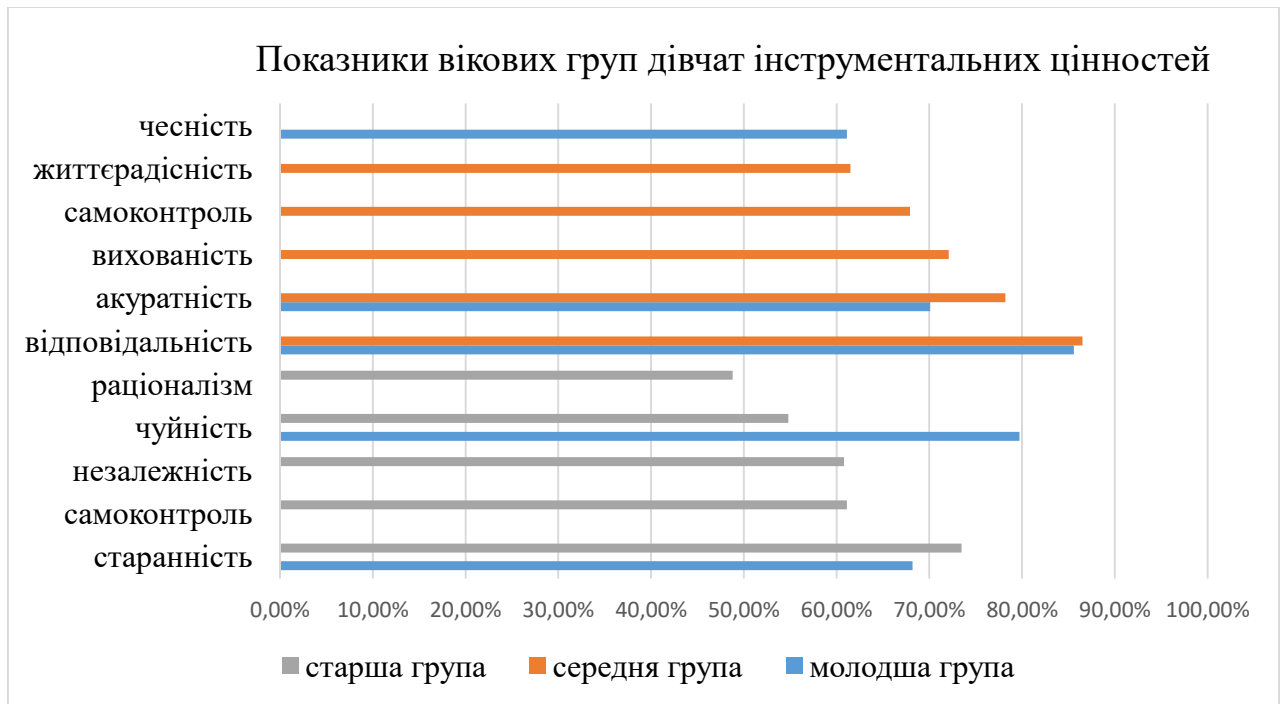

Рис. 2.4. Показники вікових груп дівчат інструментальних цінностей

Аналізуючи результати дослідження середньої вікової групи, можна зробити висновок, що у дівчат і хлопців спільними цінностями є:

- любов (відображає прагнення до емоційного зв'язку та гармонії у стосунках);
- активне життя (свідчить про бажання займатися цікавою, динамічною діяльністю);
- впевненість у собі (важлива для подолання викликів і досягнення цілей);
- наявність друзів (цінність соціальної підтримки і взаємодії);
- пізнання (інтерес до нового, розвитку та самореалізації);
- розваги (прагнення до радощів і зняття напруги через відпочинок).

А в контексті військового стану прагнення до любові та дружби стає актуальнішим, оскільки ці аспекти забезпечують емоційну стабільність у нестабільних умовах. Активне життя та впевненість у собі можуть відображати потребу в самореалізації, незважаючи на зовнішні обмеження. Розваги стають способом зняття психологічної напруги.

Серед ключових рис інструментальних цінностей, які цінуються у цій групі, виступають (рис. 2.4, 2.5):

- відповідальність, акуратність, вихованість, самоконтроль – ці риси важливі для адаптації до умов соціальної нестабільності.

- життєрадісність, тверда воля, сміливість своєї думки, незалежність – свідчать про прагнення залишатися позитивними і самостійними.
- самоконтроль є повторюваною рисою, що підкреслює потребу контролювати себе у складних обставинах.

У військовий стан відповідальність і незалежність стають критично важливими для виживання і підтримки оточення, а життєрадісність і сміливість думки можуть слугувати інструментом подолання стресу та прийняття рішень у складних ситуаціях.

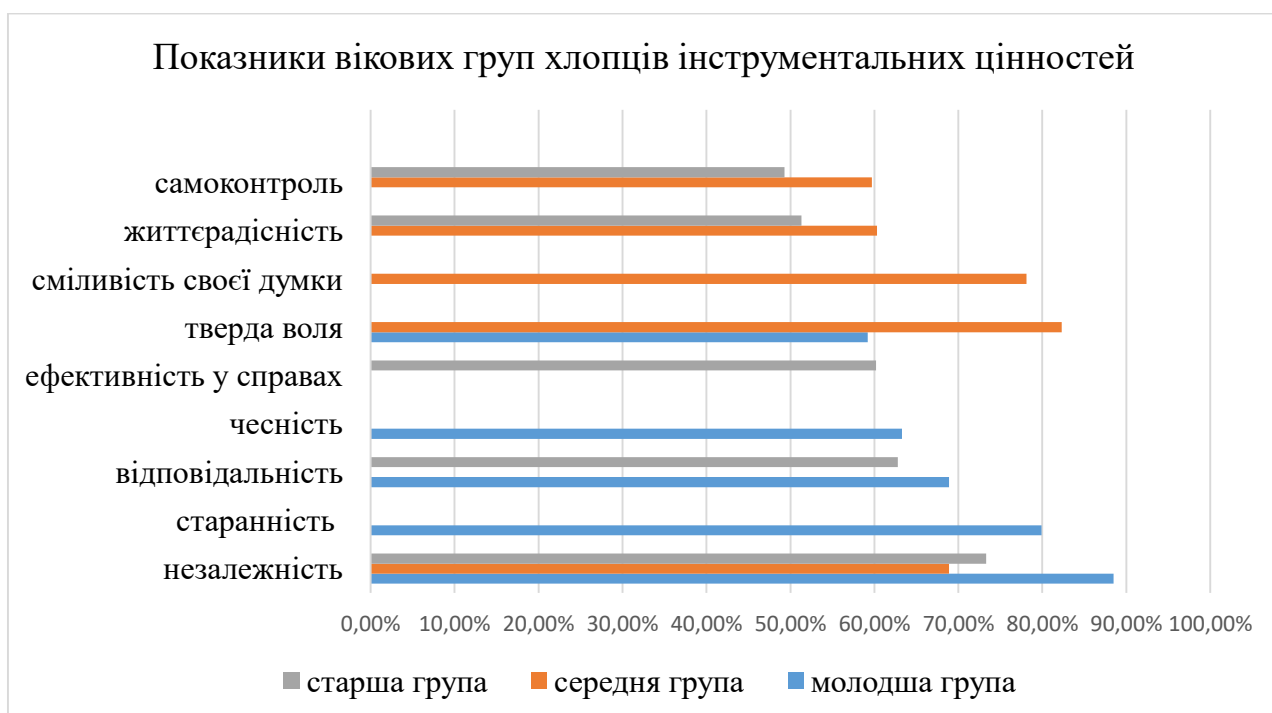

Рис. 2.5. Показники вікових груп хлопців інструментальних цінностей

Отже, середня вікова група демонструє високу орієнтацію на соціальні взаємини (любов, дружба) та самореалізацію (пізнання, активне життя). Військовий стан посилює значущість цінностей, які забезпечують підтримку (любов, дружба) і самоконтроль (відповідальність, сміливість). Орієнтація на життєрадісність і незалежність вказує на бажання зберігати психологічну стабільність навіть у важких умовах. Ці результати підкреслюють, як у складні періоди життєві цінності молоді стають базисом для соціальної адаптації та емоційного відновлення.

Аналізуючи результати молодшої вікової групи, можна виокремити

характерні термінальні та інструментальні цінності і їх можливий зв'язок із соціальною ситуацією. У дівчат це любов (прагнення до емоційної стабільності та підтримки), цікаве навчання (орієнтація на саморозвиток і здобуття нових знань), наявність друзів – важливість соціальних зв'язків і підтримки однолітків), здоров'я (усвідомлення важливості фізичного благополуччя), пізнання (інтерес до нового, прагнення до розвитку). У хлопців це впевненість у собі (акцент на внутрішній силі та самостійності), розваги (бажання отримувати радість і задоволення в процесі повсякденного життя), наявність друзів (цінність соціального середовища та комунікації), цікаве навчання (орієнтація на освіту і самореалізацію), здоров'я (як важливий ресурс життєдіяльності). Щодо інструментальних цінностей

У дівчат виступають відповідальність як важливість дотримання своїх обов'язків, чуйність як емпатійність та здатність підтримувати інших, акуратність як уважність до деталей, старанність як прагнення до якісного виконання завдань, чесність як моральна цінність правдивості. У хлопців це незалежність як прагнення до свободи у прийнятті рішень, старанність як відповідальний підхід до виконання завдань, відповідальність як усвідомлення важливості своїх обов'язків, чесність як відкритість і правдивість, тверда воля як наполегливість у досягненні цілей.

Отже, молодша група демонструє прагнення до гармонійних стосунків, соціального розвитку і підтримки у нестабільних обставинах. Умови військового стану підсилюють орієнтацію на здоров'я, впевненість у собі, відповідальність та чуйність, як засоби збереження емоційного й фізичного благополуччя. Особливість цієї вікової групи – акцент на освіту і соціальні взаємозв'язки, що вказує на їхню орієнтацію на перспективу, попри стресові обставини. Значення любові, друзів, чуйності та відповідальності може свідчити про необхідність підтримки, емоційної стабільності й згуртованості в умовах нестабільності. Для молодших дівчат важливість таких цінностей, як чуйність і акуратність, може бути проявом адаптації до умов, де підтримка і взаємодія з іншими стають критичними. Цікаве навчання та пізнання для обох статей вказує на те, що

молодь прагне розвитку, навіть у складних умовах, бачачи освіту як інструмент досягнення стабільності. Військовий стан підвищує значущість здоров'я як ресурсу виживання та впевненості у фізичній безпеці. Хлопці демонструють орієнтацію на тверду волю та незалежність, що може свідчити про бажання мати контроль над власним життям і долати виклики. Прагнення до розваг (хлопці) може бути способом психологічного розвантаження у стресових умовах (таблиця 2.6).

Таблиця 2.6

Порівняльний аналіз цінностей старшої, середньої та молодшої вікових груп (термінальні цінності)

Група	Основні цінності
Старша група	Здоров'я на першому місці для всіх. Дівчата: щасливе сімейне життя, любов.
Середня група	Хлопці: свобода, матеріальна гарантія життя, цікава робота для самореалізації. Дівчата: Любов, активне життя, впевненість у собі, дружба, пізнання, розваги.
Молодша група	Дівчата: любов, цікаве навчання, друзі, здоров'я, пізнання. Хлопці: впевненість у собі, розваги, друзі, цікаве навчання, здоров'я.

Здоров'я є найважливішим для старшої групи, тоді як у середньої та молодшої груп його значення поступається соціальним і особистісним цінностям (любов, дружба). Старша група орієнтована на стабільність і професійну самореалізацію, середня — на активність і соціальні зв'язки, молодша — на навчання та гармонію в особистому житті.

Усі групи цінують відповідальність і самоконтроль, але у старших він виражений у прагненні до раціональності, а у молодших — через старанність і чесність. Життєрадісність та незалежність важливі для середньої і старшої груп, підкреслюючи позитивний підхід до викликів. Молодші демонструють більше емпатії та бажання гармонії (чуйність у дівчат), тоді як старші орієнтуються на прагматизм і ефективність. Порівняльний аналіз цінностей різних груп показані в таблиці 2.7.

Таблиця 2.7

Порівняльний аналіз цінностей старшої, середньої та молодшої вікових груп (інструментальні цінності)

Група	Ключові риси
Старша група	- Дівчата: старанність, самоконтроль, незалежність, чуйність, раціоналізм. - Хлопці: незалежність, відповідальність, життєрадісність, ефективність.
Середня група	- Спільні: відповідальність, акуратність, вихованість, самоконтроль, життєрадісність, незалежність, сміливість своєї думки.
Молодша група	- Дівчата: відповідальність, чуйність, акуратність, старанність, чесність. - Хлопці: незалежність, старанність, відповідальність, тверда воля.

Вплив військового стану на цінності:

1. Старша група орієнтується на здоров'я, стабільність і цікаву роботу відображає як прагнення до безпеки та самозабезпечення у нестабільних умовах. Раціоналізм і самоконтроль є інструментами для подолання викликів.

2. Середня група потребує у любові та дружбі, стає критичною для емоційної стабільності в умовах стресу. А життєрадісність і незалежність виступають механізмами подолання негативного впливу середовища.

3. Молодша група акцентується на навчанні та соціальних зв'язках, вказує на важливість перспективи і підтримки. Чуйність і чесність є важливими для побудови довіри та згуртованості у складні періоди.

Таким чином, усі групи демонструють адаптацію до викликів, спричинених військовим станом, але через різні пріоритети. Старші фокусуються на здоров'ї та професійній самореалізації, середні — на соціальній підтримці та активності, молодші — на освіті та взаємодії. Цінності здоров'я, відповідальності, самоконтролю та життєрадісності об'єднують всі групи, вказуючи на їхню фундаментальну значущість у подоланні складних умов (рис. 2.6).

Рис. 2.6. Порівняльна характеристика термінальних та інструментальних цінностей у різних вікових групах

Використання другої методики для визначення ціннісних орієнтацій ми використовували методику Шалома Шварца (модернізація І. Семківа) [58]. Дана методика показала нам загальні та індивідуальні системи цінностей для кожної вікової групи. Результати показали таку структуру цінностей:

1) Мотиваційний тип цінності «Саморегуляція» передбачає здатність людини контролювати свої імпульси, думки та емоції відповідно до особистих цілей або соціальних норм. Прояв цієї цінності варіюється залежно від вікових груп через різний рівень життєвого досвіду, відповідальності та соціального контексту (таблиця 2.8).

1. Молодша вікова група (здобувачі першого курсу навчання) показали 53%. Саморегуляція у здобувачів часто спрямована на контроль емоцій у соціальних взаємодіях, зокрема в колективі та освітньому середовищі. Здатність регулювати навчальну активність (планування, самоконтроль, виконання

завдань). У цей період формується свідомо рефлексія над власною поведінкою та пошук гармонії між внутрішнім «Я» та зовнішніми вимогами, досягнення академічних результатів, побудова соціального статусу в колективі, розуміння важливості самоконтролю для досягнення довгострокових цілей. Нестача досвіду та низька здатність до стресостійкості можуть ускладнювати підтримання саморегуляції в умовах тиску.

2. Середня вікова група (здобувачі 2-3 курсів навчання) за результатами визначаємо 75%. Для цієї групи саморегуляція стає інструментом професійного зростання, управління особистим життям та емоціями в стресових ситуаціях, орієнтація на баланс між роботою, навчанням та особистими відносинами. У цьому віці розвивається довгострокова стратегія саморегуляції, що включає планування кар'єри та здорового способу життя. Досягнення професійних цілей, покращення якості життя та збереження психічного здоров'я, прагнення досягти стабільності та впевненості в собі. Можливий ризик «емоційного вигорання» через багатозадачність та високе навантаження.

3. Старша вікова група (здобувачі 4-го курсу) показали 55%. Саморегуляція стає більш стабільною і заснованою на життєвому досвіді. У цей період люди більш усвідомлено ставляться до свого здоров'я, емоційного стану та відносин із близькими. Часто проявляється як здатність стримувати імпульси, уникати конфліктів, шукати компроміси у складних ситуаціях, збереження гармонії у стосунках, підтримання авторитету на роботі та забезпечення стабільного майбутнього для родини, виконання соціальних і моральних обов'язків. Стрес від зовнішніх факторів (робота, навчання, зобов'язання) може негативно впливати на здатність до саморегуляції.

Отже, цінність «саморегуляція» має гнучкі прояви, які змінюються із віком. Для молодшої групи вона є засобом навчання та соціалізації, для середньої — важливим інструментом кар'єрного зростання, а для старшої — гарантією стабільності й гармонії в житті. Знання цих вікових особливостей важливе для ефективної роботи з цінностями та особистісним розвитком.

Таблиця 2.8

Мотиваційний тип цінності «Саморегуляція» (порівняння між групами)

Вікова група	Основні прояви	Мотивація	Виклики
Молодша	Контроль емоцій, навчальна дисципліна	Академічні успіхи, соціальний статус	Нестача досвіду, тиск ззовні
Середня	Професійна орієнтація, баланс між ролями	Кар'єрне зростання, якість життя	Емоційне вигорання
Старша	Усвідомлене регулювання, моральні зобов'язання	Стабільність, сімейний добробут	Стрес через відповідальність

2) Мотиваційний тип цінності «Стимуляція» у Шварца стосується пошуку нових переживань, пригод і хвилювань, які викликають збудження та задоволення. Ця цінність проявляється по-різному в залежності від вікових груп через зміну пріоритетів, рівня ризикованості та соціального контексту (таблиця 2.9).

1. Молодша група показала 64%. Це свідчить про те, що здобувачі часто схильні до експериментів і нових досліджень світу, адже цей період пов'язаний із самоідентифікацією. Це проявляється в прагненні до подорожей, навчання новому (зокрема, неформальному), участі в соціальних або творчих проєктах. Часто включає ризиковану поведінку (екстремальні види спорту, експерименти зі способами життя) як частину пошуку меж власних можливостей. Виникає потреба в самовираженні та у нових враженнях. Відбувається прагнення до соціального визнання через участь у цікавих активностях. Імпульсивність і недостатня оцінка ризиків можуть призводити до проблем.

2. Середня група показала 56%. У цій віковій групі цінність стимуляції зберігається, але стає більш усвідомленою. Молодь шукає нові виклики у професійній діяльності або саморозвитку (зміна кар'єри, участь у тренінгах, освоєння нових хобі). Прагнення до подорожей і різноманітних соціальних заходів зберігається, але більше враховуються наслідки й ресурси. Відбувається задоволення інтелектуальної та емоційної цікавості, вивчення власних

можливостей через вихід із зони комфорту. Але, зіткнення з життєвими обмеженнями (робота, сімейні зобов'язання) може знижувати можливість реалізації цієї цінності.

3. Старша група проявила таку особливість у 46%. У більш дорослих цінність стимуляції може проявлятися в більш стриманій формі, як спосіб уникнення рутини. Це може включати нові проекти, зміни у звичному стилі життя, освоєння хобі або участь у подіях, які додають гостроти. У цій віковій групі стимуляція часто спрямована на досягнення балансу між новизною і стабільністю, прагненням зберігати інтерес до життя, уникати монотонності. Стимуляція сприймається як спосіб підтримувати молодість духу. Соціальні та фізичні обмеження можуть знижувати активну реалізацію цієї цінності.

Таблиця 2.9

Цінність «Стимуляція» (порівняння між віковими групами)

Вікова група	Основні прояви	Мотивація	Виклики
Молодша	Пошук нових вражень, ризикована поведінка	Самовираження, соціальне визнання	Імпульсивність, ризики
Середня	Виклики у професійній діяльності, подорожі	Розширення можливостей, баланс задоволення	Обмеження через життєві обставини
Старша	Освоєння хобі, вихід із рутини	Уникнення монотонності, підтримка інтересу	Соціальні, фізичні обмеження

Цінність «Стимуляція» важлива в усіх вікових групах, але її прояви адаптуються залежно від умов життя й рівня відповідальності. Для молодших — це прагнення новизни, для середніх — виклики та розвиток, а для старших — підтримка інтересу до життя через свідомий вихід за межі буденності.

3) Мотиваційний тип цінності «Гедонізм» за Шварцом стосується прагнення до задоволення, насолоди життям і уникнення дискомфорту. Ця цінність проявляється по-різному в різних вікових групах залежно від

пріоритетів, доступності ресурсів і життєвих обставин. Важливим значенням виступає комфорт, відпочинок, спокійний сон і харчування (таблиця 2.10).

1. Молодша група показує 78%. У студентські роки гедонізм часто асоціюється з прагненням насолоди від життя без надмірних обмежень. Проявляється у формі участі в розвагах, вечірках, подорожах, а також у спонтанних діях. Фізичні задоволення, як-от смачна їжа чи експерименти в романтичній сфері, займають важливе місце. Виникає потреба у веселошах і відчутті свободи як противаги до академічного чи соціального тиску. Відбувається самоствердження через насолоду поточним моментом. Можливість надмірного фокусування на задоволеннях, що може заважати академічному чи особистісному розвитку.

2. Середня група показує 64%. У цей період гедонізм набуває більш збалансованого характеру, хоча бажання насолоджуватися життям залишається важливим. У пріоритеті якісний відпочинок, наприклад, подорожі, ресторанна культура, хобі чи спорт. Часто гедонізм стає формою відновлення енергії після професійного навантаження. Утримання балансу між роботою та відпочинком. Пошук досвіду, який приносить радість і водночас не шкодить кар'єрі чи соціальним зобов'язанням.

3. Старша група демонструє 52%. Гедонізм проявляється більш вибірково та стає формою «якісного» задоволення: сімейні свята, відпочинок, дозвілля в колі близьких. Фокус зміщується з миттєвих задовольень на довготривалі приємні переживання, відбувається орієнтація на здоровий спосіб життя (фізична активність, здорове харчування) як спосіб отримати задоволення. Характеризується збереженням життєвої радості в умовах рутинних обов'язків, у бажанні дбати про своє фізичне й емоційне здоров'я як основу для насолоди життям, зниження фізичної активності чи інтересу до нових форм задовольень через зайнятість або життєві обмеження.

Цінність гедонізму притаманна всім віковим групам, однак її прояви стають більш раціональними з віком. У молодшій групі вона виражена як імпульсивне прагнення насолоди, у середньої — як спосіб відновлення й

збалансованості, а у старшої — як підтримка життєвої радості через якісні переживання та турботу про себе. Але із воєнним станом та діями, які відбуваються на території України, ця цінність з більш високим показником проявляється саме у молодшій групі, тому що із-за частих тривог, особливо вночі, немає спокійного сну.

Таблиця 2.10

**Мотиваційний тип цінності «Гедонізм»
(порівняння між віковими групами)**

Вікова група	Основні прояви	Мотивація	Виклики
Молодша	Розваги, подорожі, соціальна активність	Веселощі, свобода, самовираження	Надмірний фокус на задоволеннях
Середня	Хобі, якісний відпочинок	Баланс роботи й відпочинку	Часові та фінансові обмеження
Старша	Здоровий спосіб життя, сімейні радощі	Збереження радості життя	Рутинність, фізичні обмеження

4) Мотиваційний тип цінності «Досягнення» за Шварцом відображає прагнення до успіху, демонстрації компетентності та позитивної соціальної оцінки. Залежно від вікових груп і життєвих етапів, ця цінність реалізується по-різному (таблиця 2.11).

1. Молодша група здобувачів 1 курсу навчання показала 59%. Цінність «досягнення» на початкових етапах навчання зазвичай асоціюється з адаптацією до нового середовища та встановленням статусу серед однолітків. Досягнення можуть включати академічні успіхи (добрі оцінки), соціальну активність (участь у студентських заходах) або прояв особистих якостей (ініціативність). Мотивація проявляється у доведенні своєї спроможності впоратися з новими викликами та отриманні позитивної оцінки від викладачів і однолітків. Викликом може виступати невпевненість у власних силах через новий формат навчання та страх невідповідності очікуванням.

2. Середня група проявила 70%. У середній фазі навчання досягнення стають більш конкретними та пов'язаними з професійними перспективами. Прагнення до успіхів у навчанні поєднується із спробами застосувати знання на практиці (участь у проєктах, практиках, стажуваннях). Також зростає значущість порівняння власних досягнень із досягненнями однолітків.

3. Старша група визначила цю цінність у 78%. У випускників цінність «досягнення» проявляється як прагнення до завершення навчання з високими результатами та успішного старту кар'єри. Фокус зміщується на зовнішні результати (працевлаштування, рекомендації, реальні професійні досягнення). Зростає важливість особистих цілей, наприклад, відчуття самореалізації. Мотивація проявляється в отриманні визнання як від викладачів, так і від майбутніх роботодавців, доведенні собі та іншим здатності досягти успіху в обраній галузі, пошук рівноваги між високими очікуваннями й реальністю ринку праці.

Таблиця 2.11

Мотиваційний тип цінності «Досягнення» (порівняння між групами)

Група	Основні прояви	Мотивація	Виклики
Молодша	Адаптація, соціальний статус	Довести здатність навчатися	Невпевненість у нових умовах
Середня	Конкретні академічні успіхи	Кар'єрна перспектива	Конкуренція, емоційне вигорання
Старша	Професійна реалізація	Визнання, самореалізація	Тиск ринку праці, висока конкуренція

Цінність «Досягнення» відіграє важливу роль на всіх етапах навчання, але її пріоритетність і форми змінюються з віком. Молодші студенти орієнтовані на адаптацію, середні — на професійні перспективи, а старші — на закріплення результатів і старт кар'єри.

5) Мотиваційний тип цінності «Влада» (Power) характеризується прагненням до соціального статусу, контролю над ресурсами, впливу на інших і

визнання. Його прояви залежать від вікових особливостей, життєвого досвіду, соціального оточення та культурного контексту. Розглянемо, як цей тип цінності проявляється серед респодентів молодшої, середньої та старшої груп (таблиця 2.12).

1. Молодша група (здобувачі першого курсу навчання) показали 48% важливості данного мотиваційного типу. У цій віковій групі цінність «влада» часто асоціюється з прагненням до лідерства в групі, бажанням отримати визнання серед однолітків або проявити себе в академічному чи соціальному середовищі. Здобувачі з високою орієнтацією на владу можуть бути активними в університетських організаціях, лідерами студентських рухів, волонтерами чи ініціаторами різноманітних проєктів. Але таке бажання влади може перейти у надмірну конкуренцію або маніпуляцію.

2. Середня група (здобувачі 2-3 курсів навчання) показали 52%. У цій віковій групі цінність «влада» проявляється як досягнення впливу, щоб підтвердити свої можливості та побудувати соціальний капітал для майбутньої професійної реалізації. У цей період цінність «влада» стає більш професійно спрямованою. Респоденти прагнуть матеріального забезпечення для майбутньої кар'єри. Зростає важливість досягнення авторитету серед оточуючого середовища та набуття позитивної репутації. Виникає бажання створювати власні проєкти або працювати в команді. У погоні за впливом можливе нехтування балансом між навчанням та особистим життям.

3. Старша група (здобувачі 4-го курсу) показали 62% важливості цієї цінності. «Влада» стає більш структурованою та стратегічною. Вони прагнуть використовувати свій досвід для управління іншими, впливати на організації або приймати ключові рішення. У цій віковій групі цінність влади часто набуває форми відповідальності за інших людей (сім'я) або соціальний внесок. Влада як можливість бути корисним для суспільства. Створення та утримання авторитетного статусу. Надмірна орієнтація на владу може призводити до авторитаризму або жорсткості у прийнятті рішень.

Отже, цінність «влада» має різні акценти на кожному етапі життя. Вона є

засобом самовираження, інструментом досягнення успіху, механізмом управління та впливу. Розуміння цих особливостей допомагає ефективно працювати з ціннісними орієнтаціями різних вікових груп у навчанні, кар'єрі та суспільному житті.

Таблиця 2.12

Мотиваційний тип цінності «Влада» (порівняння між віковими групами)

Вікова група	Основні прояви	Мотивація	Ризики
Молодша	Лідерство у групі, прагнення визнання	Соціальний капітал, самоствердження	Маніпуляції, конкуренція
Середня	Кар'єрне зростання, статус	Фінансова незалежність, вплив	Нехтування балансом
Старша	Управління, стратегічне планування	Соціальна відповідальність	Авторитаризм

б) Мотиваційний тип цінності «Безпека» охоплює прагнення до стабільності, гармонії та захисту у суспільстві, відносинах та собі. Це цінність, яка відображає потребу у відчутті захищеності та передбачуваності, і її прояви можуть варіюватися залежно від вікових груп та їх життєвих етапів (таблиця 2.13).

1. У молодшій групі визначили 83% і це дуже високий рівень, тому що виникає потреба у стабільному середовищі, де можна безпечно адаптуватися до нового життєвого етапу, орієнтація на підтримку з боку викладачів та одногрупників, важливість дотримання правил і передбачуваності навчального процесу. Такий показник викликаний новим середовищем, проявляється як захист від стресу, пошук психологічного та емоційного комфорту, відчуття приналежності до стабільної групи (одногогрупників, навчальної спільноти). Нестабільність через нові виклики, невідомість майбутнього, брак досвіду самостійного прийняття рішень у складних ситуаціях може робити виклики щодо цієї цінності.

2. В середній групі більш зріла орієнтація на безпеку, яка пов'язана зі стабільністю академічного прогресу, прагнення до гармонійних міжособистісних відносин, які забезпечують психологічний комфорт, цінність особистої безпеки може проявлятися через збереження фізичного та ментального здоров'я, уникнення академічних і соціальних конфліктів, підтримка балансу між навчанням і особистим життям. Тому результати показали 76%, що є теж високим показником.

3. Старша група також показали високий показник у 82%. Особливостями прояву є зростання прагнення до фінансової, кар'єрної та особистої стабільності. Безпека сприймається як планування і впевненість у майбутньому (працевлаштування, самореалізація). Важливість підтримання здоров'я, а також сталих професійних і особистих відносин. В цей період створюються передбачувальні умови для переходу в доросле життя. Відбувається пошук можливостей для соціального захисту (стабільна робота, контракт, фінансова підтримка). Викликом може бути страх невідповідності очікуванням суспільства чи себе, ризик відчуття вразливості через велику відповідальність за власне майбутнє.

Таблиця 2.13

Мотиваційний тип цінності «Безпека» (порівняння між групами)

Група	Основні прояви	Мотивація	Виклики
Молодша	Підтримка, правила, адаптація	Захист від стресу, комфорт	Нестабільність нового середовища
Середня	Стабільність у навчанні, відносини	Уникнення конфліктів	Невизначеність перспектив
Старша	Кар'єрна та фінансова стабільність	Планування майбутнього	Страх невідповідності

Цінність «Безпека» має базове значення для всіх вікових груп, однак її прояви і форми реалізації змінюються залежно від життєвого досвіду і зовнішніх обставин. У молодших студентів це прагнення до емоційної стабільності, у

середніх — баланс між навчанням і соціальним життям, а у випускників — акцент на професійній і фінансовій захищеності.

7) Мотиваційний тип цінності «Конформізм» відображає прагнення індивіда уникати дій, які можуть порушити соціальні очікування або гармонію групи. Він пов'язаний із самодисципліною, повагою до правил і норм, що підтримують стабільність і передбачуваність у міжособистісних стосунках. Прояви цього типу цінностей можуть варіюватися залежно від вікових груп (таблиця 2.14).

1. Молодша група з результатом 45% проявляє орієнтацію на адаптацію до нового середовища, прагнення не виділятися серед однолітків, дотримуватися групових норм. Їх поведінка спрямована на уникнення соціального осуду. Мотивацією виступає потреба у прийнятті новою соціальною групою (однокурсниками, викладачами) та у прагненні до стабільності у стосунках через підкорення загальноприйнятим нормам. Може виникати страх негативної оцінки з боку інших та можлива втрата індивідуальності через надмірну залежність від групових стандартів.

2. Середня група показує баланс між бажанням зберегти індивідуальність і дотриманням групових правил. Результат у 42% визначає орієнтацію на взаємоповагу у навчальній і соціальній діяльності. Збереження гармонії у відносинах з друзями і викладачами. В данній віковій групі є прагнення уникати конфліктів через підлаштування під соціальні очікування, можливість конфлікту між власними потребами і груповими вимогам. Можуть виникати труднощі у висловленні індивідуальної точки зору, якщо вона суперечить думці більшості.

3. В старшій групі конформізм стає більш гнучким і залежить від професійних та соціальних контекстів і становить 48%. Характеризується дотриманням правил і норм у професійних відносинах (наприклад, етика роботи), прагненням відповідати очікуванням суспільства або роботодавців, збереженням репутації та підтримка позитивного іміджу, дотриманням професійних стандартів для досягнення кар'єрного успіху, у потребі підтримувати рівновагу між відповідністю суспільним нормам і особистими

цінностями, відчуттям тиску від соціальних очікувань.

Цінність «Конформізм» відіграє важливу роль на всіх етапах розвитку, забезпечуючи гармонію у соціальній взаємодії. У молодшій групі вона пов'язана із адаптацією, у середній — із балансом між індивідуальністю та груповими нормами, а у старшій — із дотриманням професійних стандартів.

Таблиця 2.14

Мотиваційний тип цінності «Конформізм» (порівняння між групами)

Група	Основні прояви	Мотивація	Виклики
Молодша	Орієнтація на адаптацію, уникнення осуду	Прийняття у новій групі	Втрата індивідуальності
Середня	Баланс між індивідуальністю і нормами	Уникнення конфліктів	Протиріччя між особистим і груповим
Старша	Гнучкий конформізм у професійному контексті	Підтримка репутації	Тиск соціальних очікувань

8) Мотиваційний тип цінності «Традиція» пов'язаний із збереженням культурних, релігійних та соціальних норм, що регулюють поведінку та забезпечують стабільність суспільства. Різні вікові групи можуть сприймати цю цінність по-різному залежно від життєвого досвіду та етапу соціалізації (таблиця 2.15).

1. Молодша група (здобувачі 1 курсу навчання). Молодші студенти переважно сприймають традиції через сімейні звичаї, культурні ритуали та шкільні норми. Традиція забезпечує відчуття стабільності у період переходу до дорослого життя. Здебільшого вони сприймають традиції без критичного аналізу, дотримуючись звичних норм. Тому за результатами опитування для 42% респодентів є прагнення до соціальної прийнятності та інтеграції, пошук безпеки у звичному та передбачуваному. Як приклад, може виступати участь у святкуванні державних чи релігійних свят, прийняття родинних традицій

2. Середня група (2-3 курс навчання). Середні курси характеризуються

критичнішим ставленням до традицій. Студенти починають обирати, які з них є значущими для них особисто. Можлива більша відкритість до змін або модернізації традиційних практик. Ставиться акцент на адаптацію традицій до власного стилю життя. Тому результати показують 53%. Мотивацією виступає баланс між повагою до традицій і потребою в індивідуальному розвитку, формування власної ідентичності через вибірково осмислене дотримання традицій. Як приклад, це може бути вибір участі в культурних заходах чи ритуалах, які відповідають їхнім інтересам (наприклад, студентські посвяти, адаптація етнічних звичаїв).

3. Старша група (випускники). Особливостями прояву данної цінності виступають традиції як важливий елемент збереження соціального порядку та спадщини, усвідомлене дотримання тих традицій, які мають для них особисту або професійну значущість. Результат дослідження показує 58%, що є результатом забезпечення зв'язку поколінь, у збереженні культурної спадщини та підтримка стабільності суспільства. Прикладом виступає організація чи участь у традиційних заходах, збереження сімейних цінностей, передача знань про традиції наступному поколінню.

Таблиця 2.15

Мотиваційний тип цінності «Традиція» (порівняльна таблиця)

Група	Особливості прояву	Мотивація	Виклики
Молодша	Дотримання традицій без аналізу; орієнтація на сімейні норми	Пошук стабільності та належності до групи	Відсутність критичного ставлення до традицій
Середня	Вибіркове дотримання, адаптація до сучасності	Поєднання традицій і власних інтересів	Конфлікт між традиціями та індивідуалізмом
Старша	Усвідомлене дотримання; трансляція традицій	Підтримка спадковості та соціального порядку	Опір інноваціям, які здаються загрозою для традицій

Цінність «Традиція» змінює свою роль на різних етапах життя. Молодші студенти сприймають її як даність, середні — обирають прийнятні аспекти, а старші — зберігають і адаптують для передачі наступним поколінням.

9) Мотиваційний тип цінності «Доброзичливість» пов'язаний із прагненням до добрих, альтруїстичних стосунків, турботою про близьких та готовністю допомогти іншим. Цей тип цінності зосереджений на розвитку гуманізму, підтримці інших та спільному благополуччі. Вирази цієї цінності в різних вікових групах можуть варіюватися залежно від соціального досвіду, життєвих обставин та особистісного розвитку (таблиця 2.16).

1. Молодша група показала 60%. Студенти першого курсу часто перебувають на етапі адаптації до нових умов навчання та соціалізації. У цей період вони починають усвідомлювати важливість взаємодії з іншими людьми, і можуть проявляти доброзичливість через прагнення створювати нові дружні зв'язки. Це може бути виражено в бажанні підтримувати колег, допомагати з організаційними питаннями або навіть у вираженні співчуття до інших студентів. Мотивація виступає в створенні позитивних соціальних зв'язків, підтримці емоційного благополуччя в новому середовищі. Як приклад це може бути допомога новим студентам, підтримка у вирішенні труднощів з адаптацією, дружні стосунки, обмін досвідом та емоційна підтримка.

2. Середня група показує 57%. Студенти середніх курсів вже мають певний досвід у спілкуванні та взаємодії з одногрупниками, викладачами та іншими людьми. Вони можуть ставати більш свідомими своєї ролі в соціальному середовищі, де важливе значення має підтримка взаємної доброзичливості. У цей період вони часто відчують потребу в допомозі іншим, зокрема через наставництво для молодших студентів або участь у волонтерських проєктах. У них виникає бажання бути корисним іншим, розвиток навичок співчуття та альтруїзму. Вони шукають можливості для соціальної відповідальності.

3. Старша група показує 63%. У випускників цінність «доброчливості» набуває глибшого і більш усвідомленого значення, оскільки вони часто починають працювати в команді, де важливо виявляти емпатію, підтримувати

колега та створювати позитивну атмосферу. Вони можуть проявляти доброзичливість у професійному контексті через наставництво, допомогу колегам чи організацію підтримки для нових працівників. У них виникає потреба в розвитку довготривалих, гармонійних стосунків як на професійному, так і на особистому рівні, утримання соціальних зв'язків та підтримка емоційного здоров'я в колективі.

Таблиця 2.16

Мотиваційний тип цінності «Доброзичливість» (порівняльна таблиця)

Група	Особливості прояву	Мотивація	Приклади
Молодша	Адаптація до нових соціальних умов, прагнення до дружби	Підтримка соціальних зв'язків, відчуття приналежності	Допомога в адаптації, нові дружні стосунки
Середня	Усвідомлення ролі в колективі, бажання підтримувати інших	Підтримка, розвиток альтруїзму	Допомога молодшим студентам, волонтерство
Старша	Усвідомлене проявлення доброзичливості в професійному житті	Розвиток довготривалих соціальних зв'язків	Наставництво, підтримка в робочих групах

Цінність «Доброзичливість» розвивається через етапи адаптації, соціалізації та професійної зрілості. Вона важлива на всіх етапах життєвого шляху, оскільки сприяє розвитку гармонійних взаємин, підтримки в колективі та соціальної відповідальності.

10) Мотиваційний тип цінності «Самоорієнтація» акцентує на автономії, свободі вибору, творчості та незалежності в думках і діях. Вона відображає прагнення особистості самостійно визначати свої цілі та способи їх досягнення.

Прояви цього типу цінностей варіюються залежно від вікових груп через специфіку життєвих завдань та соціального досвіду (таблиця 2.17).

1. Молодша група респондентів тільки починають формувати власну ідентичність і роблять перші кроки до незалежності, тому їх результат 46%. Їхні цінності «самоорієнтації» часто виражаються через прагнення розширити горизонт знань, вивчати нове, брати участь у різних заходах, щоб визначитися з інтересами. Вони іноді схильні до конфліктів з авторитетами (батьками, викладачами), адже вони прагнуть самостійно ухвалювати рішення. Їх розвиток індивідуальності відбувається через навчання, соціальні зв'язки та творчість. Наприклад, вибір нових хобі чи напрямків навчання, інтерес до самостійних проєктів, які дозволяють відчувати особисту відповідальність за результат.

2. У середній групі респонденти прагнуть більшої самостійності у прийнятті рішень щодо навчання, роботи чи особистого розвитку. Вони більш усвідомлено обирають життєві стратегії, виявляють ініціативу в навчальному процесі та позанавчальній діяльності. «Самоорієнтація» часто поєднується з експериментами у виборі кар'єрних шляхів чи соціальних ролей, йде пошук власного призначення через творчий та інтелектуальний розвиток, виступає потреба у визнанні їхньої автономності з боку дорослих. Показник 52%. Наприклад, участь у студентських об'єднаннях, волонтерстві або інших ініціативах, де потрібне самостійне планування й виконання завдань, створення індивідуальних навчальних проєктів, стажування чи перші кар'єрні кроки.

3. У старшій групі цінність «самоорієнтації» стає більш структурованою, тому що випускники здатні чітко визначати свої цілі, зважувати ризики та приймати обґрунтовані рішення. Вони прагнуть самостійності у професійній діяльності, виборі способу життя та у формуванні власних цінностей. Ця група часто фокусується на досягненні балансу між особистим і професійним розвитком, тому результат виступає у 50%. Мотивацією виступає самореалізація та досягнення довгострокових цілей, створення умов для вільного розвитку та впливу на навколишній світ. Прикладом виступає вибір професії чи роботи, яка відповідає їхнім інтересам і дозволяє максимально реалізувати потенціал та

сформувати власний спосіб життя через вибір стилю життя, цінностей і соціального середовища.

Цінність «Самоорієнтація» розвивається від етапу пошуку власної ідентичності (молодша група) до усвідомленого управління своїм життям і досягненням цілей (старша група). Вона відіграє ключову роль у самореалізації та гармонізації особистісного розвитку.

Таблиця 2.17

Мотиваційний тип цінності «Самоорієнтація» (порівняльна таблиця)

Група	Особливості прояву	Мотивація	Приклади
Молодша	Формування ідентичності, бажання експериментувати	Самовираження та свобода	Нові хобі, соціальна активність
Середня	Пошук стратегії розвитку, прагнення автономності	Інтелектуальний і творчий розвиток	Волонтерство, ініціативи в навчанні
Старша	Усвідомлений вибір, орієнтація на довгострокові перспективи	Самореалізація та вплив на оточуюче середовище	Кар'єра, баланс роботи й особистого життя

По отриманим результатам можна зробити висновки, що головними цінностями для молодшої групи виступають «Безпека», «Гедонизм», «Стимуляція».

Для середньої групи це «Безпека», «Саморегуляція», «Досягнення». І для старшої - «Безпека», «Досягнення», «Влада».

Для всіх вікових груп важливою цінністю виступає «Безпека». Безпека як основна цінність спостерігається у всіх вікових групах, що є логічним у контексті військового стану, коли люди почуваються вразливими і шукають стабільність і захист. Тому пріоритет безпеки над іншими цінностями очевидний. Підвищена

увага до цієї цінності може вказувати на прагнення до збереження життя та стабільності в умовах невизначеності та загроз.

Для молодшої групи важливими є цінності, пов'язані з пошуком задоволень і емоційної стимуляції. У період криз це може бути реакцією на стрес, що спонукає до пошуку моментів радості і задоволення, щоб компенсувати загальну напругу. Тому гедонізм та стимуляція займають другу позицію. А цінності, такі як «Конформізм», «Традиція» та «Самоорієнтація» найменш значима для респондентів.

Саморегуляція та досягнення для середньої групи є важливим, тому що для цієї групи важливо мати контроль над своїми емоціями та діями (саморегуляція), а також досягати успіхів у складних обставинах. Це може бути реакцією на потребу забезпечити стабільність у своїх життєвих цілях і долати зовнішні труднощі.

Для старшої групи важливими цінностями є досягнення та влада, що може вказувати на прагнення зберегти контроль і вплив у своїх сферах діяльності. В умовах невизначеності вони можуть прагнути до більшого авторитету, щоб мати змогу впливати на ситуацію. «Конформізм», «Традиція» та «Самоорієнтація» є менш значущими для респондентів, що може свідчити про те, що у військовий час ці цінності відходять на другий план, оскільки потреби у виживанні та адаптації до ситуації зростають. Загалом, важливість «Безпеки» є критичною для всіх груп (рис. 2.7).

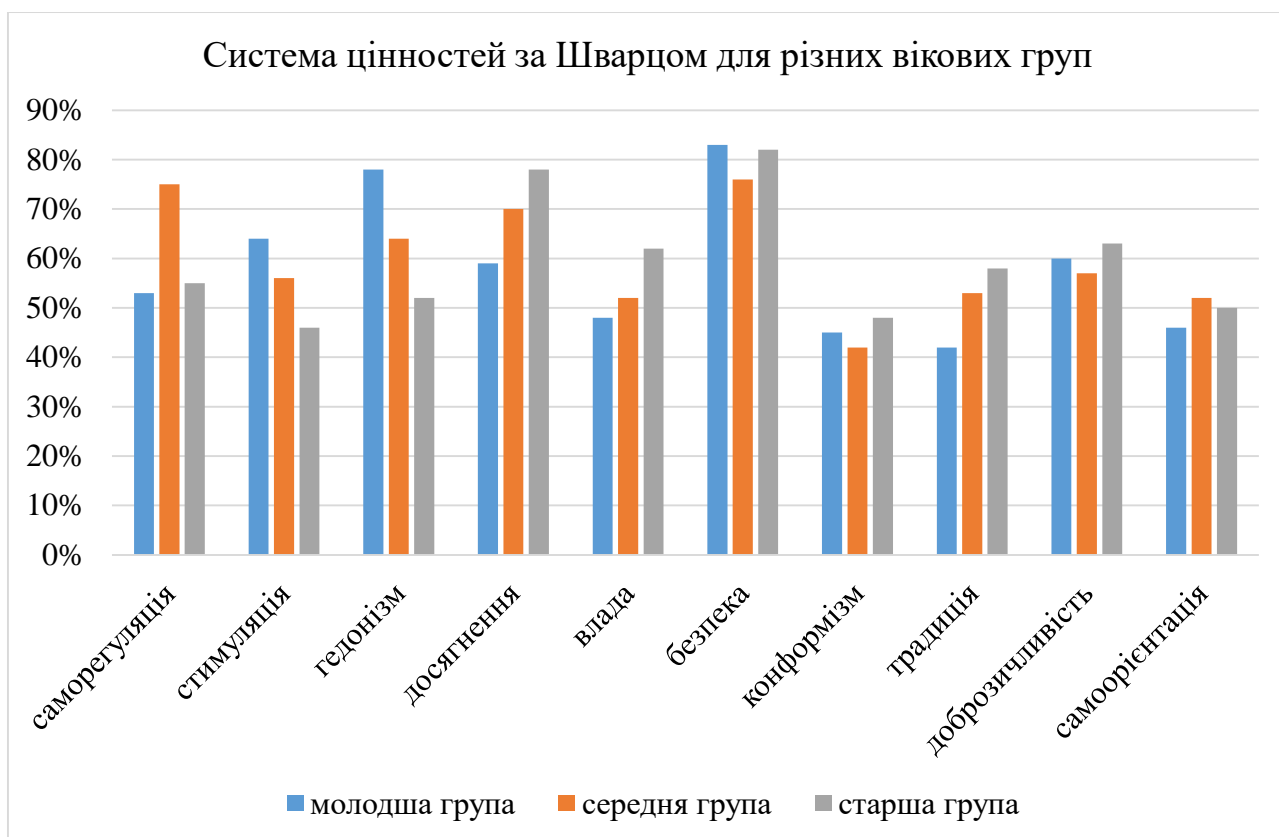

Рис. 2.7. Загальні та індивідуальні системи цінностей
для різних вікових груп

Проаналізувавши результати емпіричного дослідження, можемо провести порівняльний аналіз, що стосується змін ціннісних орієнтацій осіб до військового часу в Україні та ціннісних орієнтацій осіб під час військового часу.

За результати довійськового часу візьмемо дослідження кандидата психологічних наук, доцента кафедри психології розвитку Київського національного університету імені Тараса Шевченка Запеці Я. Г. та кандидата психологічних наук, доцента кафедри іноземних мов факультетів психології та соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка Кузнецової О. О. В своїй роботі «Особливості ціннісних профілів студентів з різними мотиваційними установками» науковці розглядали дані, отримані за допомогою кореляційного аналізу Пірсона за показниками «Методики на визначення спрямованості особистості» (Б. Басса) та методики «Ціннісні орієнтації особистості» (Ш. Шварца).

Згідно з результатами кореляційного аналізу за методиками Ш. Шварца та

О.Ф. Потьомкіної, встановлено низку значущих зв'язків між соціально-психологічними установками особистості та її ціннісними орієнтаціями. Орієнтація на владу корелюється з цінностями «гедонізм», «влада» та «досягнення». Особи з такою орієнтацією прагнуть статусу, соціальної поваги, успіху у взаємодії з іншими, компетентності, а також насолоди від життя.

Орієнтація на результат взаємопов'язана з цінностями «досягнення» та «влада». Вона відображає прагнення досягати цілей за будь-яких умов, де ключовими є успіх, престиж, контроль і домінування.

Орієнтація на гроші має зв'язок із цінністю «влада», яка відображає значущість фінансового добробуту, прагнення до багатства й авторитету.

Орієнтація на свободу пов'язана з цінностями «самостійність», «стимуляція» та «універсалізм». Вона характеризується важливістю незалежності в діях і виборах, прагненням до нових вражень і гармонії у взаємодії з природою та людьми.

Орієнтація на альтруїзм корелює з цінностями «безпека» та «конформність». Відображає готовність діяти в інтересах інших, сприяти гармонії у стосунках, уникати конфліктів та дій, які можуть нашкодити оточуючим.

Отримані дані свідчать, що соціально-психологічні установки особистості мають тісний зв'язок із її ціннісними орієнтаціями. Це демонструє, як особистісні прагнення до влади, свободи, результату, грошей чи альтруїзму відображаються у пріоритетах і мотиваціях людини.

Також виявлено зворотний зв'язок між орієнтацією на процес та цінністю «традиція» та орієнтацією на егоїзм та цінністю «конформізм». Чим сильніше в людини виражена орієнтація на сам процес, тобто зосередженість на задоволенні від самого заняття, а не на його результаті, тим менш важливими для неї є цінності, пов'язані з дотриманням традицій, соціальних норм і групової солідарності. Чим більше людина орієнтована на задоволення власних інтересів, тим менше вона схильна дотримуватися правил і норм, які відповідають очікуванням суспільства.

Виявили відмінності в ціннісних орієнтаціях студентів залежно від спеціальності навчання, а саме за цінностями «універсалізм», «самостійність», «досягнення», «гедонізм». Для студентів-психологів більш вираженими виявились цінності гедонізму та самостійності, а для істориків – досягнення й універсалізму.

Аналізуючи середні бали за методиками, можемо виокремити такі особливості, які характерні для студентів різних років навчання. Студенти-першокурсники найбільше надають перевагу цінності «влада», а найменше – цінності «стимуляція». Порівняно з третьокурсниками вони мають дещо вищий рівень спрямованості «на діло», проте низькі показники мотивації на результат. Також їм характерні високі показники орієнтації на свободу. На третьому курсі студенти відрізняються тим, що більшу пріоритетність надають цінності «стимуляція», а найменше – «безпека». Вони мають найвищі показники спрямованості «на інших», що свідчить про потребу в прихильності й емоційних стосунках з іншими, орієнтацію на соціальне схвалення та спільну діяльність, хоча й часто на шкоду виконанню конкретних завдань. Також їм характерні досить високі показники мотивації на результат. На п'ятому курсі студенти найбільше надають перевагу цінностям «конформізм», «універсалізм» і «добро», а найменше – «влада». Вони мають найвищі показники спрямованості «на діло», а також найвищі показники мотивації на результат та орієнтації на свободу. Від першого до п'ятого курсу поступово зростає важливість таких цінностей, як «універсалізм», «самостійність» і «досягнення», остання отримує найстрімкіший розвиток у період із третього по п'ятий курс. Отже, ми можемо стверджувати про динаміку ціннісних орієнтацій і мотиваційно-потребнісної сфери впродовж здобуття студентами вищої освіти.

Аналіз середніх балів за методиками показали специфічні особливості ціннісних орієнтацій та мотиваційних характеристик студентів різних років навчання. Студенти-першокурсники найбільше значення надають цінності «влада», найменше – «стимуляція», характеризуються вищою спрямованістю «на діло» порівняно з третьокурсниками, проте їхня мотивація на результат

залишається низькою, демонструють високий рівень орієнтації на свободу. Студенти третього курсу більше пріоритету надають цінності «стимуляція», найменше – «безпека». Відзначаються найвищими показниками спрямованості «на інших», що свідчить про їхню потребу в емоційних стосунках, соціальному схваленні та співпраці, навіть якщо це може заважати досягненню конкретних цілей. Мають досить високий рівень мотивації на результат. Для студентів п'ятого курсу пріоритетними є цінності «конформізм», «універсалізм» і «добро», а найменш важливою є «влада». Вони демонструють найвищі показники спрямованості «на діло», мотивації на результат та орієнтації на свободу.

Таким чином, спостерігається динаміка змін у ціннісних орієнтаціях та мотиваційно-потребнісній сфері студентів у процесі здобуття вищої освіти. Від першого до п'ятого курсу зростає значення таких цінностей, як «універсалізм», «самостійність» і «досягнення». Найпомітніше збільшення відзначається для цінності «досягнення», особливо у період з третього по п'ятий курс.

Проведене емпіричне дослідження дозволило науковцям виявити взаємозв'язок ціннісних орієнтацій студентів із їхньою особистісною спрямованістю та мотиваційно-потребнісною сферою. Зокрема, встановлено, що орієнтація на діло пов'язана з цінностями досягнення, самостійності, універсалізму, доброти й конформності, тоді як орієнтація на себе демонструє обернений зв'язок із цінностями добра та універсалізму. Аналіз студентів різних спеціальностей показав, що для психологів більш значущими є цінності гедонізму й самостійності, тоді як для істориків важливими є досягнення та універсалізм.

Окремо були описані ціннісно-мотиваційні профілі студентів на різних роках навчання. Першокурсники характеризуються високими показниками спрямованості на діло, низькою мотивацією на результат, високою орієнтацією на свободу та значущістю цінності влади. На третьому курсі студенти орієнтовані на колектив, нові враження та переживання, мають підвищену мотивацію на результат. До кінця навчання, на п'ятому курсі, домінують цінності конформізму, універсалізму та доброти, спостерігається найвищий

рівень спрямованості на діло, мотивації на результат і орієнтації на свободу.

Загалом структура ціннісних орієнтацій студентів відображає особливості їхньої життєдіяльності у студентський період. Динаміка змін у ціннісних орієнтаціях зумовлена як віковими особливостями, так і специфікою навчальної діяльності, яка впливає на характер вирішуваних життєвих завдань: від проблем адаптації на молодших курсах до завершення навчання й вибору майбутнього шляху на старших курсах [24].

На діаграмі представлені середні бали за різними ціннісними орієнтаціями для студентів 1-го, 3-го та 5-го курсів. Видно, як змінюються пріоритети студентів залежно від курсу навчання, що підтверджує динаміку розвитку їхніх ціннісних орієнтацій (рис 2.8).

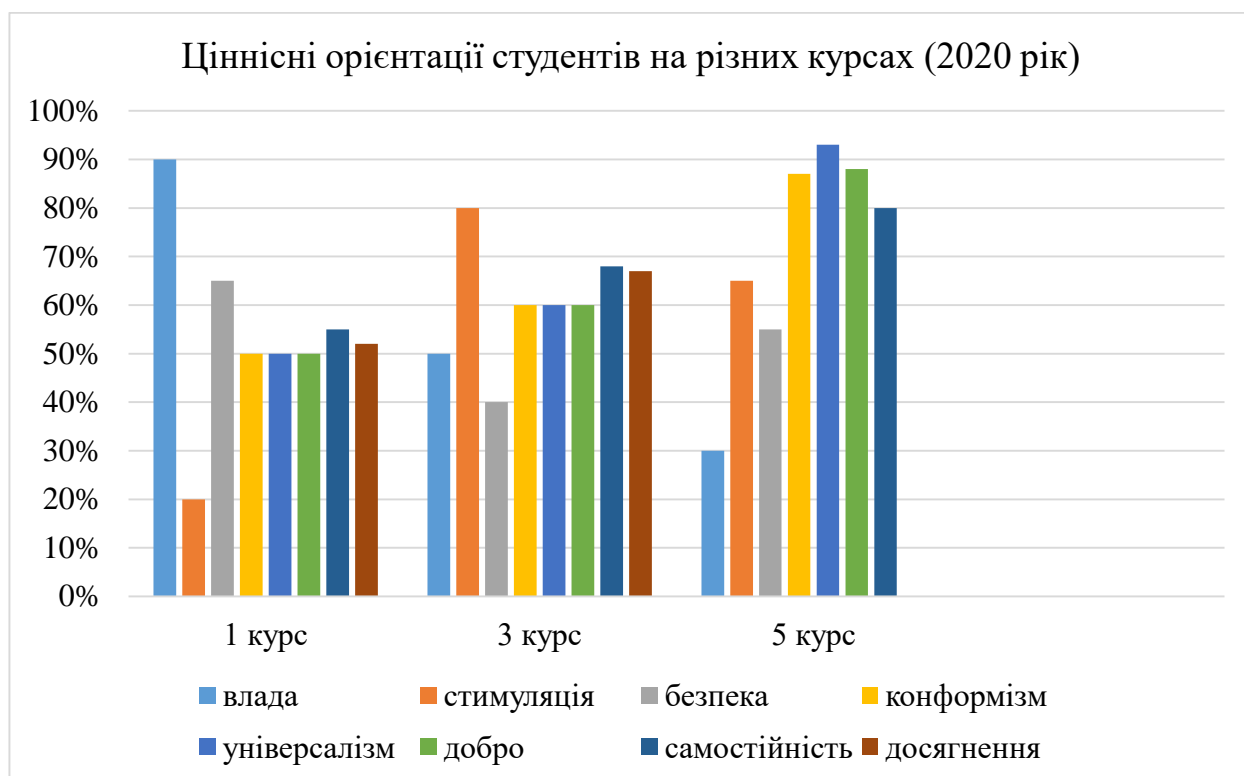

Рис. 2.8. Ціннісні орієнтації студентів на різних курсах

Порівняльній характеристика даних за 2020 та 2024 роки представлена у таблиці 2.18, в якій показані основні цінності та їх зміни в мотиваційних типах залежно від років. Таблиця систематизує інформацію і наочно показує динаміку змін ціннісних орієнтацій.

**Порівняльна характеристика мотиваційних типів цінностей
у 2020 та 2024 роках**

Мотиваційний тип цінностей	2020 рік	2024 рік	Динаміка змін
Саморегуляція	Відсутні дані про рівні	Молодша група: 53%, середня: 75%, старша: 55%	Саморегуляція зростає у середній групі, тоді як у молодшій і старшій вона зберігається на помірному рівні.
Стимуляція	Орієнтація на нові враження і гармонію (молодші: 64%, середні: 56%, старші: 46%)	Молодша група: 64%, середня: 56%, старша: 46%	Значення залишаються сталими. Молодь прагне експериментів і новизни, середні орієнтовані на виклики, старші — на уникнення рутини.
Гедонізм	Орієнтація на насолоду життям, уникнення дискомфорту.	Молодша група: 78%, середня: 64%, старша: 52%	Зменшення важливості гедонізму з віком, найбільше виражений у молоді, стає більш раціональним у старшій групі.
Досягнення	Прагнення до успіху, демонстрації компетентності.	Молодша група: 59%, середня: 70%, старша: 78%	Збільшення значущості досягнень у старших групах, де акцент на професійний і соціальний успіх.
Влада	Прагнення до контролю, статусу, впливу.	Молодша група: 48%, середня: 52%, старша: 62%	Зростання значення влади зі збільшенням віку, акцент на відповідальності та соціальному впливі у старшій групі.
Безпека	Потреба у стабільності, гармонії, захищеності.	Молодша група: 83%, середня: 76%, старша: 82%	Висока важливість у всіх групах. Молодь шукає стабільність у нових умовах, старші орієнтовані на планування майбутнього.

Продовження таблиці 2.18

Конформізм	Дотримання соціальних норм, уникнення порушень.	Молодша група: 45%, середня: 42%, старша: 48%	Помірна важливість. Зростає в старшій групі через професійні та соціальні зобов'язання.
Традиція	Збереження культурних, релігійних, соціальних норм.	Молодша група: 42%, середня: 53%, старша: 58%	Поступове збільшення значущості традицій із віком. У старшій групі це пов'язано зі спадкоємністю та підтримкою соціального порядку.
Доброзичливість	Готовність до альтруїзму, гуманізму, турботи про інших.	Молодша група: 60%, середня: 57%, старша: 63%	Доброзичливість помірно важлива у всіх групах. Старші групи проявляють більше емпатії й соціальної підтримки.
Самоорієнтація	Автономія, свобода вибору, творчість.	Молодша група: 46%, середня: 52%, старша: 50%	Значущість самоорієнтації зростає у середній групі, тоді як у молодших вона пов'язана із самоідентифікацією.

Отже, у 2024 році спостерігається стабільна динаміка формування ціннісних орієнтацій, яка пов'язана зі змінами вікових пріоритетів. Молодші групи більше орієнтовані на новизну, задоволення й адаптацію, тоді як середні та старші прагнуть досягнень, стабільності й влади. Військовий стан зумовив зростання важливості таких цінностей, як безпека, доброзичливість і традиції.

РОЗДІЛ 3. РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ РІЗНИХ КАТЕГОРІЙ ОСІБ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

3.1. Напрями удосконалення формування ціннісних орієнтацій особистості

Періоди соціальних потрясінь, такі як війна, значно впливають на систему цінностей суспільства. Війна створює умови для переоцінки життєвих пріоритетів, що стимулює розвиток нових або трансформацію існуючих цінностей.

Ціннісні орієнтації визначають основні напрями життєдіяльності людини, формуючи її поведінкові моделі, мотивацію та світогляд. У сучасному суспільстві, яке характеризується динамічними соціальними змінами, важливо зрозуміти, як формуються і трансформуються цінності у різних вікових групах. Молодь, як найбільш адаптивна соціальна група, зазнає суттєвих змін у своїх орієнтаціях, оскільки їхній світогляд ще формується. Ця тема є актуальною для психології, оскільки цінності виступають важливим компонентом самосвідомості та ідентичності особистості.

Ціннісні орієнтації виступають як стійкі установки, які визначають пріоритети особистості у виборі цілей, способів діяльності та взаємодії з іншими. Вони є центральним компонентом структури особистості та відображають її світогляд [60].

Процес формування цінностей проходить через кілька етапів життєвого циклу. У дитячому віці цінності закладаються через сімейне виховання. У підлітковому віці починається активний пошук ідентичності, що супроводжується критичним ставленням до цінностей дорослих. У молоді роки цінності стабілізуються, набуваючи індивідуального забарвлення. У зрілому віці пріоритети зміщуються на стабільність і соціальну відповідальність, а в літньому віці важливість набувають духовні й екзистенційні цінності [52].

Молоді люди віком 18-29 років характеризуються орієнтацією на цінності самореалізації, свободи та гедонізму. Соціальні та кар'єрні досягнення мають

важливе значення. Водночас у цій групі часто спостерігається нестабільність ціннісної системи через активний пошук ідентичності та вплив різноманітних соціальних факторів.

В умовах війни молодь стикається з численними викликами, що впливають на їхню систему ціннісних орієнтацій. Окрему увагу приділено змінам, пов'язаним із адаптацією до воєнного стану, значущості патріотизму, соціальної відповідальності та прагненню до особистісної самореалізації.

Воєнний стан сприяє зміні традиційних уявлень про важливість різних життєвих сфер. Молодь починає більше цінувати життя і здоров'я як фундаментальні цінності, патріотизм і відповідальність за майбутнє країни, сім'ю як джерело підтримки та стабільності.

В умовах війни виникають нові цінності, які стають домінуючими. Молодь активно залучається до волонтерської діяльності, демонструючи прагнення допомагати іншим. Багато молодих людей усвідомлено беруть участь у захисті своєї держави. Війна стимулює прагнення до знань, які можуть бути корисними для відновлення країни.

Війна впливає на психоемоційний стан молоді, викликаючи тривогу та страх, що впливає на їхні цінності. Зростає важливість емоційної стійкості, формується прагнення до стабільності та посилюється роль духовних цінностей [11].

Для середньовікової групи осіб віком 30-59 років характерний баланс між особистісними та соціальними цінностями. Пріоритетами стають сім'я, професійна діяльність і фінансова стабільність. У цій категорії цінності набувають більшого зв'язку з практичними потребами.

Зростає значення цінності безпеки. У період воєнних дій безпека власного життя, здоров'я близьких та збереження майна стають найважливішими пріоритетами. Багато осіб із цієї вікової групи переорієнтовуються на стабілізацію свого оточення та мінімізацію ризиків.

Також підсилюються патріотичні цінностей, тому що війна сприяє зростанню національної свідомості, солідарності та відповідальності за майбутнє

країни. Патріотизм стає не тільки емоційним переживанням, а й практичною мотивацією до дій: участі у волонтерстві, підтримці ЗСУ, громадській активності.

Велику роль відіграють сімейні цінності. У період війни сім'я стає основним джерелом підтримки та емоційної стабільності. Цінності турботи, взаємодопомоги, любові та єдності у сімейному колі набувають особливого значення.

Відбувається фокус на соціальну відповідальність. Особи цієї вікової категорії активно включаються у громадські ініціативи, допомагають постраждалим та надають підтримку внутрішньо переміщеним особам. Солідарність стає однією з ключових характеристик їхньої системи цінностей.

Багато людей переглядають свої професійні пріоритети, надаючи перевагу діяльності, яка має соціальну значущість, стабільність і можливість адаптації до нових умов [13].

Система ціннісних орієнтацій літніх людей формується протягом усього їхнього життя, відображаючи вплив соціально-історичних умов, виховання та життєвого досвіду. Домінують духовні та екзистенційні цінності, такі як гармонія, мир, безпека та релігійність. Особливе значення набувають міжособистісні стосунки, підтримка родинних зв'язків та прийняття життєвого досвіду. У мирний час їхні цінності зосереджені на стабільності, сімейних зв'язках, збереженні здоров'я та передачі знань наступним поколінням. Проте в умовах війни ці пріоритети змінюються, набуваючи нових акцентів.

У період війни безпека стає ключовою цінністю для літніх людей. Це стосується як фізичної безпеки (захист від бойових дій), так і економічної (доступ до ресурсів, медичної допомоги та житла). Сімейні зв'язки посилюють свою значущість. Літні люди прагнуть підтримувати родину, піклуватися про дітей і онуків, надавати їм моральну та емоційну підтримку. У кризових умовах зростає потреба у збереженні культурної спадщини та родинних традицій як елементів, що підтримують ідентичність і стабільність. У період війни багато

літніх людей акцентують увагу на патріотичних цінностях, усвідомлюючи свій внесок у збереження незалежності країни.

Під час війни духовність і релігійні переконання стають джерелом підтримки й надії для багатьох літніх людей. У кризових умовах матеріальний добробут відходить на другий план, поступаючись місцем духовним і соціальним цінностям [4].

Літні люди часто стають учасниками волонтерських рухів, допомагають біженцям, підтримують сусідів і знайомих. В умовах війни багато літніх людей відчувають ізоляцію через втрату соціальних контактів і вимагають підтримки з боку родини та громади. Вони особливо вразливі до стресу та тривоги, пов'язаних із війною. Переміщення, знищення житла та інфраструктури, обмежений доступ до медичних і соціальних послуг змушують їх адаптуватися до нових умов. Війна може посилити самотність і відчуженість літніх людей, особливо якщо вони втрачають зв'язок із родиною.

Аналіз змін у ціннісних орієнтаціях різних вікових категорій під час війни дозволяє виявити спільні тенденції та специфічні особливості, які характеризують ці групи. Можна зробити висновок, що ціннісні орієнтації всіх вікових категорій об'єднує зростання значущості безпеки, патріотизму, підтримки соціальних зв'язків і згуртованості. Водночас кожна група зберігає власні вікові особливості: молодь орієнтується на розвиток і свободу, дорослі – на відповідальність і стабільність, а літні люди – на сімейні та духовні цінності. Ці відмінності відображають як вікову динаміку, так і адаптацію до викликів, зумовлених війною [13].

Молодь, особи віком 30–59 років і літні люди зазнають значного впливу кризових обставин, які викликані війною, що призводить до трансформацій у системі їхніх цінностей. Для молоді домінують такі цінності, як свобода, розвиток, самореалізація та соціальні зв'язки. У кризовий час ці пріоритети адаптуються до обставин, набуваючи рис патріотизму, соціальної активності та прагнення до стабільності. Молодь проявляє ініціативність, швидше адаптується до змін і прагне до самоствердження через участь у суспільно корисних діях.

Особи віком 30–59 років, які зазвичай належать до активного працездатного населення, акцентують на цінностях відповідальності, стабільності, захисту родини та професійної самореалізації. У період війни у цій групі особливого значення набувають цінності безпеки, соціальної згуртованості та підтримки. Вони одночасно зберігають високий рівень орієнтації на досягнення й адаптують свої цілі для забезпечення добробуту сім'ї та громади [34].

Літні люди у своїх ціннісних орієнтаціях зосереджені на сім'ї, духовності, підтримці соціальних зв'язків і збереженні традицій. Під час війни у них значно посилюється потреба в безпеці та соціальній підтримці. Водночас їхня роль у збереженні культурної спадщини, передачі досвіду та сприянні соціальній згуртованості стає ще більш ваговою.

3.2. Рекомендації щодо формування ціннісних орієнтацій у різних вікових категорій осіб в умовах військового стану

Формування системи ціннісних орієнтацій є одним із ключових компонентів розвитку особистості, особливо в сучасних умовах, які супроводжуються численними викликами. Молодь, люди середнього віку та літні особи мають різні потреби та особливості, які необхідно враховувати для ефективного вдосконалення їхніх ціннісних орієнтацій.

У молодіжному середовищі важливо зосередитися на освітніх програмах, які сприяють формуванню патріотизму, громадянської відповідальності та соціальної активності. Сучасні технології, зокрема соціальні мережі, можуть слугувати ефективним інструментом популяризації цінностей. Волонтерські ініціативи, спрямовані на взаємодопомогу, є важливим елементом, який сприяє розвитку емпатії та альтруїзму серед молоді. Також необхідно підтримувати творчий потенціал через організацію культурних і творчих заходів, що допомагають молодим людям самовиразитися та знайти власні життєві орієнтири [5].

Люди віком 30-59 років потребують іншого підходу. Для них важливо

створювати можливості професійного розвитку, які сприяють формуванню цінностей самореалізації, відповідальності та професійної гордості. Особливу роль відіграють програми, спрямовані на зміцнення сімейних відносин, які сприяють формуванню цінностей любові, взаємоповаги та турботи. Соціальні ініціативи, орієнтовані на громадську активність, допомагають людям цієї вікової категорії відчувати свою значущість і відповідальність за суспільний розвиток. Психологічна підтримка також є важливим компонентом, адже вона допомагає справлятися зі стресом і адаптуватися до життєвих змін, сприяючи формуванню стійкості та оптимізму [17].

Для літніх людей необхідно забезпечити інтеграцію у соціальне життя шляхом створення клубів за інтересами, культурних і освітніх програм. Такі заходи сприяють активному способу життя та допомагають літнім людям почуватися значущими. Важливим аспектом є залучення до програм наставництва, які дозволяють передати досвід молодим поколінням. Це не лише зміцнює цінності спадковості та гармонії, а й сприяє соціальній згуртованості. Організація психологічної допомоги та програм, спрямованих на емоційний комфорт, допомагає знизити почуття самотності й покращити якість життя літніх людей. Популяризація здорового способу життя також є ключовим елементом, який сприяє формуванню цінностей турботи про себе та гармонії з навколишнім світом [41].

Державні та громадські інституції мають значний вплив на формування ціннісних орієнтацій. Під час війни особливо важливими є освітні програми, що сприяють розвитку критичного мислення та патріотизму; медіа, які формують позитивні наративи про єдність і героїзм; соціальна підтримка, що допомагає молоді адаптуватися до нових реалій.

Загалом, формування ціннісних орієнтацій вимагає комплексного підходу, який враховує вікові, соціальні та культурні особливості. Систематичне включення освітніх програм, спрямованих на інтеграцію цінностей у повсякденне життя, має стати пріоритетом. Підвищення соціальної відповідальності та залучення до громадських ініціатив сприяють гармонізації

суспільних відносин. Використання сучасних методів і технологій у поєднанні з психологічною підтримкою допомагає досягти високого рівня ефективності в цьому процесі. У складних умовах, таких як військовий час, такі заходи є важливим елементом збереження соціальної стабільності та розвитку.

Формування ціннісних орієнтацій у різних вікових категорій осіб в умовах військового стану вимагає особливого підходу, який враховує психологічні, соціальні та емоційні виклики. У таких умовах важливо забезпечити гармонійний розвиток особистості та зміцнення цінностей, які сприяють згуртованості суспільства, стійкості та моральній підтримці.

Для молоді особливе значення мають освітні та патріотичні програми, які формують громадянську відповідальність, почуття єдності та солідарності. Важливо активно залучати молодь до волонтерських проєктів, громадських ініціатив, культурних і спортивних заходів, спрямованих на підтримку населення та зміцнення соціальних зв'язків. Необхідно забезпечити можливості для творчої самореалізації, що допомагає молодим людям подолати тривожність і віднайти позитивні життєві перспективи. Також слід впроваджувати інформаційні кампанії, спрямовані на боротьбу з дезінформацією, що сприяє формуванню критичного мислення та відповідального ставлення до суспільних подій [33].

Для осіб вікової категорії 30–59 років основний акцент має бути зроблений на підтримці професійної самореалізації, що сприяє збереженню економічної стабільності та стійкості. Важливо розвивати програми перенавчання та професійної адаптації для тих, хто втратив роботу через військові дії. Соціальна підтримка у вигляді консультацій, психологічної допомоги та залучення до громадських ініціатив сприяє зниженню рівня стресу й адаптації до нових умов. Особливу увагу слід приділити зміцненню сімейних відносин, підтримці взаєморозуміння в родині, що є важливим джерелом емоційної стабільності в цей складний період [18].

Для літніх людей важливо створити умови, які сприяють інтеграції в суспільне життя та зниженню почуття ізоляції. Організація клубів за інтересами, культурних заходів і програм взаємодії поколінь допомагає зберегти

психологічний комфорт та сприяє передачі життєвого досвіду. Також необхідно забезпечити доступ до психологічної підтримки та програм фізичної реабілітації, що сприяють покращенню якості життя. Важливо популяризувати цінності здоров'я, добробуту та єдності через спеціальні заходи, які відповідають потребам літніх людей [15].

Формування ціннісних орієнтацій у студентів різних курсів навчання в умовах військового стану потребує врахування специфіки їхнього віку, соціальної адаптації та освітніх потреб. Для кожного етапу навчання необхідно створити рекомендації, які сприятимуть збереженню психологічної стійкості, формуванню відповідальності та підтримці соціальної згуртованості.

Студенти першого курсу перебувають на етапі адаптації до нового середовища, тому важливо зосередитися на підтримці їхнього емоційного комфорту та створенні умов для налагодження взаємодії з однолітками. Для цієї групи студентів доцільно впроваджувати програми, що сприяють формуванню базових цінностей, таких як взаємоповага, солідарність, відповідальність та толерантність. Освітні курси мають містити теми, які розвивають уявлення про соціальну відповідальність та громадянські обов'язки. Також важливо залучати студентів до участі у волонтерських ініціативах, спрямованих на допомогу постраждалим від війни, що сприяє розвитку емпатії та усвідомленню важливості спільної роботи на благо суспільства.

Для студентів другого та третього курсів, які вже частково адаптувалися до освітнього середовища, акцент має бути зроблений на розвитку таких цінностей, як патріотизм, професійна відповідальність та самореалізація. Важливо забезпечити доступ до навчальних програм, які сприяють розвитку професійних компетенцій та формують розуміння значущості їхнього внеску у майбутнє країни. Крім того, необхідно підтримувати їхню участь у науково-дослідницькій діяльності та проектах, що допомагають розвивати критичне мислення та креативність. Особливу увагу слід приділити програмам психоемоційної підтримки, які допомагають студентам подолати тривожність та навчитися працювати в умовах стресу.

Студенти четвертого курсу, які знаходяться на порозі завершення навчання, потребують підтримки у формуванні довгострокових ціннісних орієнтацій, таких як професійна самореалізація, лідерство, громадянська відповідальність і турбота про суспільство. У цей період важливо сприяти розвитку навичок планування кар'єри та формуванню впевненості у власних силах. Для цього можуть бути організовані тренінги з професійного зростання, заходи, що мотивують до участі у відбудові країни, та консультації з планування кар'єри. Важливо також заохочувати студентів до соціальної активності та лідерських ініціатив, що допомагає формувати у них відчуття особистої відповідальності за майбутнє суспільства.

Загалом, формування ціннісних орієнтацій студентів в умовах військового стану має базуватися на поєднанні освітніх, соціальних і психологічних програм. Усі заходи мають бути спрямовані на підтримку психологічної стійкості, формування відповідального ставлення до себе та оточуючих, а також розвитку навичок, які допомагають адаптуватися до викликів часу й робити внесок у спільну справу.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило всебічно розглянути процес формування та трансформації системи ціннісних орієнтацій у різних вікових групах осіб в умовах військового стану. Встановлено, що війна є потужним чинником змін у структурі ціннісних пріоритетів, що зумовлює необхідність адаптації особистості до нових соціальних і психологічних викликів.

1. Загальні закономірності трансформації цінностей. Аналіз змін у ціннісних орієнтаціях показав, що військовий стан суттєво впливає на структуру пріоритетів у молоді, осіб середнього віку та літніх людей. Для молоді характерною є переорієнтація на соціально значущі цінності, такі як патріотизм, свобода та солідарність. У середньому віці домінують цінності професійної реалізації, стабільності та сімейних відносин. Літні люди акцентують увагу на моральних і духовних цінностях, зокрема безпеці, спадковості та збереженні традицій. Усі вікові групи в умовах військового конфлікту демонструють підвищену значущість таких цінностей, як безпека, соціальна підтримка, стабільність, сімейні стосунки та самореалізація. Водночас пріоритети та інтенсивність їх прояву варіюються залежно від вікових потреб і життєвого досвіду.

2. Специфіка ціннісних орієнтацій у вікових групах.

Молодша група (студенти та курсанти 1-го курсу) переорієнтовується з індивідуальних на соціально значущі цінності, такі як свобода, соціальна активність, досягнення, із виразним акцентом на адаптацію до нового середовища та пошук підтримки.

Середня група (студенти та курсанти 2-3 курсів) концентрується на професійній реалізації, балансі між особистим і соціальним життям, а також гармонізації між професійними та сімейними цінностями.

Старша група (студенти та курсанти 4-го курсу) орієнтується на морально-етичні, духовні та стабілізаційні цінності, такі як підтримка стабільних соціальних відносин, фінансова та професійна безпека.

3. Військовий стан як чинник трансформації. Умови війни спричинили

підвищення важливості безпеки, конформізму та колективізму, водночас зменшуючи пріоритетність гедоністичних і матеріальних цінностей у старших вікових групах. У молоді спостерігається зростання прагнення до свободи, стимуляції та саморозвитку як способів психологічної компенсації стресу. Військовий стан викликає зростання значущості таких цінностей, як безпека, соціальна підтримка та єдність, що є основою для виживання та згуртованості в кризових ситуаціях. Водночас специфіка трансформації цінностей залежить від вікових потреб і соціальних викликів.

4. Рекомендації для підтримки різних вікових груп. Розроблено пропозиції для освітніх установ, психологічних служб та організацій соціальної підтримки, спрямовані на створення умов для гармонійного формування системи цінностей у суспільстві під час кризи. Зокрема, запропоновано:

- Впровадження освітніх програм, що сприяють розвитку адаптивних механізмів у молоді.
- Організація тренінгів із психологічної стійкості для дорослих середнього віку.
- Підтримка морально-етичних цінностей та активне залучення старших груп до соціальних і культурних проєктів.

Практичне значення дослідження полягає у розробці інструментів підтримки різних вікових груп під час кризових ситуацій. Використання отриманих даних може сприяти створенню освітніх і психологічних програм, що відповідають сучасним викликам і сприяють гармонізації суспільних відносин.

5. Наукова новизна та практичне значення. Уперше здійснено порівняльний аналіз ціннісних орієнтацій у різних вікових категоріях в умовах військового стану, що дало змогу визначити механізми трансформації цінностей у кризових ситуаціях. Результати можуть бути використані для створення адаптаційних програм і стратегій соціальної підтримки в умовах соціально-політичної нестабільності.

Отже, дослідження системи ціннісних орієнтацій у різних вікових категорій осіб в умовах військового стану дозволяє краще зрозуміти динаміку

суспільних змін, що відбуваються в умовах кризи, та сприяє розробці практичних рекомендацій для підвищення стійкості й адаптивності населення. Загалом, результати дослідження підкреслюють важливість комплексного підходу до формування ціннісних орієнтацій, який враховує вікові та соціальні особливості, а також специфіку кризових умов. Військовий стан вимагає перегляду традиційних підходів до ціннісного виховання та створення інноваційних рішень для підтримки особистості у складних життєвих ситуаціях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Атаманчук Н. М. Психологічні прояви тривожності у студентів під час військової агресії. *Гуманітарний простір науки: досвід та перспективи: зб. матеріалів 35 Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 31 травня 2022 р. Переяслав, 2022. Вип. 35. С. 113-117.*
2. Балл Г. О. Інтегративно-особистісний підхід у психології: впорядкування головних понять. *Психологія і суспільство. Тернопіль. 2009. № 4 (38). С 25-53.*
3. Банах В. А. Трансформація ціннісних орієнтацій молоді в умовах кризового суспільства. *Гуманітар. вісн. ЗДІА. 2016. Вип. 64. С. 13-21.*
4. Безлюдна Н. Формування національно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів в умовах воєнного стану. *Проблеми підготовки сучасного вчителя, 2023, 1 (27). С. 41-46.*
5. Берегова Н. П., Джигун Л. М. Психологічні особливості ціннісних орієнтацій особистості юнацького віку. *Вчені записки ТНУ імені В.І.Вернадського. 2022. № 3. С. 54-58.*
6. Бібік Д. Ціннісні орієнтації учнівської молоді України і умовах воєнного стану. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. № 26. 2022. С. 43-54.*
7. Бійчук Г. Л. Формування ціннісних орієнтацій особистості (психолого-педагогічний аспект). *Сучасний вимір психології та педагогіки: Збірник тез наукових робіт учасників. Львів. 2018. С. 10-13.*
8. Білозерська С. І. Ціннісні орієнтації як складник професійного іміджу майбутнього педагога. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права. Вип. № 6. 2021. С. 70-75.*
9. Боришевський М. Й. Національні цінності у структурі громадянської свідомості та самосвідомості особистості. Ціннісні орієнтації у громадянському становленні особистості: наук.- метод. зб. Дрогобич: Відродження, 1998. 12 с.
10. Боришевський М. Й. Особистість у вимірах самосвідомості: монографія. Суми: Видавничий будинок «Еллада». 2012. 608 с.
11. Волосевич І., Когут І., Жерьобкіна Т., Назарчук Ю. Вплив війни на

молодь в Україні Підготовлено ГО «Аналітичний центр Cedos» і дослідницькою агенцією Info Sapiens за ініціативи, а також фінансової, технічної та організаційної підтримки Представництва Фонду ООН в галузі народонаселення в Україні, Програми розвитку ООН в Україні та Міністерства молоді та спорту України К., 2023. 65 с.

12. Воронцова Е., Ївженко Ю., Паржницький В. Дослідження ефективності програми формування професійно-ціннісних орієнтацій студентів. *Нові технології навчання: збірник наукових праць. ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» Київ, 2021. Вип. 95. С. 8-19.*

13. Вплив війни на психічне здоров'я. Режим доступу: URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/vplivvijni-na-psihichne-zdorovya-kolosalnij-viktorlyashko>

14. Гаженко О. П. Система цінностей і життєвий стиль студентської молоді. *Практ. психологія та соц. робота. 2021. № 12. С. 54-58.*

15. Галецька І. І. Методологічні проблеми вивчення психологічного здоров'я. *Наукові записки Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. К.: Главник, 2005. Вип. 26. С. 320-325.*

16. Ганчева В. Особливості формування ціннісних орієнтацій здобувачів освіти в умовах викликів сьогодення. 2022.25.12. URL: <http://journal.org.ua/index.php/appos/article/view/350/399>

17. Гриценко Т. В. Ціннісні орієнтації в структурі особистісного розвитку. *Психологія і суспільство. 2018. № 1. С. 45–50.*

18. Гріньова О. М. Психологічні особливості становлення ціннісних орієнтацій особистості в пізньому юнацькому віці. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». 2018. № 6. С. 9–13.*

19. Драч С. В. Ціннісні орієнтації студентської молоді українського суспільства: сутність та динаміка. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету "Україна". 2010. № 2. С. 26–30.* URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist_2010_2_9

20. Дуденко О. В. Особливості формування ціннісних орієнтацій у

- студентської молоді: Монографія. Київ: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2016. 245 с.
21. Єфтені Н. М. Ціннісні орієнтації сучасної молоді. *Актуальні проблеми політики. Ч. 1. 2009. С. 292-296.*
22. Жирун О. А. Ціннісні орієнтації як елементи моральної свідомості особистості. *Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка : збірник наукових праць, 2007. № 3 (21). Ч. 1. С. 117–121.*
23. Загальна психологія: електрон. метод. рекомендації за змістовими модулями 3 та 4 до курсу за спеціальністю 053 «Психологія» для здобувачів першого (бакалавр.) рівня вищої освіти. уклад. С. Л. Чачко. Одеса: Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2023. 30 с.
24. Запека Я. Г., Кузнецова О. О. Особливості ціннісних профілів студентів з різними мотиваційними установками. *Габітус. Випуск 12. Том 2. 2020. С. 127-132.*
25. Іванова Т. А. Методика дослідження ціннісних орієнтацій М. Рокича. *Психологічна діагностика. 2019. № 2. С. 54–63.*
26. Іванова Л. С. Динаміка ціннісних орієнтацій студентів педагогічного вузу. *Практична психологія та соціальна робота. 2007. № 4. С. 16-19.*
27. Карпенко З. С. Аксіологічна психологія особистості. Івано-Франківськ: Лілея-НВ. 2009. 512 с.
28. Кислинська Д. М., Мілорадова Н. Е. Цінності та ціннісні орієнтації в психологічних теоріях. *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. 2016. № 53. С. 64- 73.*
29. Коберник Л. О. Роль та місце ціннісних орієнтацій у формуванні особистості. *Наука і освіта. Науково-практичний журнал південного наукового центру АПН України. Одеса. 2008. № 4-5. С.28-33.*
30. Котлова Л. О. Ціннісні орієнтації у професійній спрямованості студентів. *Вісник Інституту розвитку дитини. Вип. 21. Серія: Філософія, педагогіка, психологія: Збірник наукових праць. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова. 2012. С. 142 – 147.*
31. Коханова О. П. Ціннісні орієнтації сучасної молоді: значущість та реалізованість. *Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні читання. Том 11.*

2014. С. 112-117.

32. Куразаєва А., Ніколаєвська А. Моральні орієнтації українського студентства в умовах нестабільного суспільства : монографія. Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012. С. 332–357.

33. Лавренко О. В. Морально-ціннісні орієнтації економічної соціалізації студентської молоді. *Актуальні проблеми психології. Київ, 2017. Т. 1. Вип. 46.* С. 45–51.

34. Максим О. В. Формування ціннісних орієнтацій як механізм ресоціалізації девіантів. *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. 2017. Том. XI: Психологія особистості. Психологічна допомога особистості. Випуск 16.* С. 95-110.

35. Маслоу А. Г. Релігії, цінності та пікові переживання. Нью-Йорк: Viking Press, 1964. 316 с. ДСТУ 8302:2015 (український стандарт).

36. Матяж С. В., Березянська А. О. Класифікація цінностей та ціннісних орієнтацій особистості. *Наукові праці: Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Сер.: Соціологія. 2013. Т. 225. Вип. 213.* С. 27-30. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdusoc_2013_225_213_7

37. Методика «Ціннісні орієнтації» Рокича. URL: http://psychologis.com.ua/metodika_cennostnye_orientacii_rokicha.htm

38. Михайлишин У. Б. Соціально-психологічні особливості системи ціннісних орієнтацій студентської молоді: до постановки проблеми. *Актуальні проблеми психології. Київ, 2016. Т. 1. Вип. 45.* С. 133–136.

39. Михайлишин У. Б. Ціннісні орієнтації в структурі особистості. *Особистість, суспільство, закон: психологічні проблеми та шляхи їх розв'язання. Харків. 2017.* С. 50-52.

40. Молодь України – 2017: результати соціологічного дослідження. Тернопіль: ТОВ «Терно-граф», 2017. 72 с.

41. Москаленко О. В. Структурні компоненти ціннісно-сміслової сфери

особистості. *Вісник Національного технічного університету «КПІ». Серія «Філософія. Психологія. Педагогіка».* Харків, 2013. Вип. 1. С. 91–98.

42. Москаленко О. В. Сучасні концепції ціннісно-сислової сфери особистості. *Вісник Національного технічного університету «КПІ». Серія «Філософія. Психологія. Педагогіка».* Харків, 2010. № 2 (29). С. 113–117.

43. Неприцька Т. І. Формування ціннісних орієнтацій в суспільстві в умовах війни: реалії України. *Політична культура та ідеологія.* 2022. № 3. С. 93-97.

44. Неприцька Т. І. Формування ціннісних орієнтацій в суспільстві в умовах війни: реалії України. *Політична культура та ідеологія.* № 3. 2022. С. 93-97.

45. Огінська Р. Т. Система цінностей студентської молоді в умовах трансформації суспільства. *Соціально-гуманітарний вісник Вип. № 20-21.* 2018. С. 37-40.

46. Олефіренко Ю., Проскурка Н. Ціннісні орієнтації та стратегії поведінки військовослужбовців в умовах війни. *Вісник НАУ. Серія: Педагогіка. Психологія.* № 2 (23). 2023. С. 127-136.

47. Павліченко А. Ціннісні орієнтації у системі становлення особистості. *Психологія і суспільство.* 2005. № 4. С. 98–120.

48. Панчук Н. П. Особистісні ціннісні орієнтації як результат самовизначення майбутнього фахівця. *Проблеми сучасної психології.* 2014. № 23. С. 532–541.

49. Подолянчук Д. С. Ціннісні орієнтації студентської молоді як предмет соціально-психологічного дослідження. *Габітус. Випуск 19.* 2020. С. 263-270.

50. Потіха О. Б. Вплив військових дій на сході України на формування ціннісних орієнтацій студентської молоді. *Teoria i metodyka doskonalenia zawodowego kadry akademickiej jako elementu kształcenia ustawicznego w systemie szkolnictwa wyższego, nauki i praktyki pedagogicznej. Tom 1.: Zbiór prac naukowych/ Redakcja naukowa Zoia Sharlovych.* Łomża, Wydawnictwo: MANS w Łomży, 2023. P. 160-162.

51. Рева М. М. Специфіка життєвої перспективи студентів-психологів з різним ціннісним профілем. *Психологія і особистість : наук. журнал / Інститут*

психології імені Г. С. Костюка НАПН України; Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Вип. № 2. Київ; Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2019. С. 104-115.

52. Рибак О. Цінності та ціннісні орієнтації, їхнє значення у розвитку особистості. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2017. Вип. 1. С. 105-113.

53. Руденко І. В., Коваленко А. А. Використання методики ціннісних орієнтацій Рокича у психологічних дослідженнях. *Вісник НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія № 12. Психологія*. 2015. Т. 24. С. 76–82.

54. Руденко Ю. Ю. Особливості формування ціннісних орієнтацій у проблемі готовності майбутнього соціального педагога до особистісного самовизначення. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2016. Вип. 47. С. 337-346. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pfto_2016_47_47

55. Савенко О. Ціннісні орієнтації у сучасній науковій думці. *Збірник матеріалів*. Вип. № 2. 2022. С. 84-86.

56. Савченко С. В. Зміни соціальних норм та ціннісних орієнтацій молоді Донбасу в умовах гібридної війни. *Education and pedagogical sciences*. 2018. № 1. С. 5–16. / URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OsDon_2018_1_2

57. Савчук О. В. Динаміка ціннісних орієнтацій української молоді. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2012. Вип. 16. С. 60-67. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apspp_2012_16_10

58. Семків І. І. Адаптація методики Ш. Шварца «Портрет цінностей» українською мовою. *Практична психологія та соціальна робота*. 2013. № 1. С. 12–28.

59. Слюсаревський М. М. Основи соціальної психології: навчальний посібник. К.: Міленіум. 2008. 495 с.

60. Сопівник І., Мацола В. Моніторинг ціннісних орієнтацій сучасної молоді. *Освітній простір України*. Вип. №16. 2019. С. 181-186.

61. Чіп Р. С. Ціннісні орієнтації як механізм регуляції поведінки

особистості. *Проблеми сучасної психології. Випуск 18*. 2012. С. 809-818.

62. Шайгородський Ю. Ціннісні орієнтації в психологічній структурі особистості. *Соціальна психологія. 2009. № 4 (36)*. С. 65–73.

63. Шиндряєва І. В. Професійні ціннісні орієнтації молоді в контексті теорії поколінь. *Вісник Поволзького інституту управління. 6 (51)*. 2015. С. 144–148.

64. Щербань А. Д. Ціннісні орієнтації особистості та їх класифікація. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*. 2014. Вип. 64. С. 194-198.

65. Щербина К., Сорока О. До питання про професійно-ціннісні орієнтації майбутніх менеджерів. *Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід: збірник тез V Міжнародної науково-практичної конференції (11-12 травня 2023 року, м. Тернопіль)*. Тернопіль: ФОП Осадца Ю. В. 2023. С. 326-328.

66. Яценко Т. В., Шкляєва Г. О. Особливості формування ціннісних орієнтацій студенської молоді України в умовах війни. *Габітус. Випуск 51*. 2023. С. 126-131.

67. Adler A. *Cooperation Between the Sexes: Writings on Women and Men, Love and Marriage, and Sexuality*. New York: Norton, 1978. 216 p.

68. Rogers C. R., Freiberg H. J. *Freedom to Learn*. New York: Macmillan College. 1994. 405 p.

69. Rokeach M. Inducing change and stability in belief systems and personality structures. *Journal of Social Issues*. 1985. 41(1). P. 153-171.

70. Schwartz S. H. Universals in the structure and content of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. In M.P. Zanna (Ed.) *Advances in Experimental Social Psychology*. Orlando, FL: Academic. 1992. Vol. 25. P. 1- 65.

71. Schwartz S. H., Ros V. Value priorities in West European nations: A crosscultural perspective. *Studies in psychology: A volume in honor of Sonny Kugelmas. Scripta Hierosolymintana*. Ed. by G. Ben Shakhar and A. Liebllich. Jerusalem, 1994. Vol. 36.

72. Schwartz S. Values consensus and importance. A Cross-National Study.

Journal of cross-cultural psychology. 2000. Vol. 31. № 4. P. 465-497.

73. Schwartz S. H. Universals in the content and structure of values: theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in Experimental Social Psychology*. Orlando, FL. 1992. Vol. 25.

ДОДАТКИ

Додаток А

Інструкція для респондента до методики Мілтона Рокича

«Ціннісні орієнтації»

Шановний(а) респонденте, дякуємо за участь у дослідженні!

Перед вами два списки цінностей:

1. Термінальні цінності — кінцеві життєві цілі, до яких ви прагнете.
2. Інструментальні цінності — засоби, якості чи риси характеру, які допомагають досягати життєвих цілей.

Ваше завдання:

1. Ознайомтеся з кожним із списків.
2. Розташуйте цінності в кожному списку за ступенем їхньої значущості для вас, надаючи їм ранги від 1 до 18.
1 — найважливіша цінність.
18 — найменш важлива для вас цінність.
3. Проставте цифри (місце) у відповідних полях поруч із кожною цінністю.

Просимо відповідати щиро, оскільки ваші відповіді є важливими для дослідження. Результати будуть використовуватися виключно в наукових цілях і залишаться конфіденційними. Працюйте вдумливо, не поспішаючи. Якщо під час роботи у вас зміниться точка зору, то номер твердження можна буде виправити. Кінцевий результат має відображати вашу реальну позицію.

У разі виникнення питань звертайтеся до дослідника.

Бажаємо успіху!

Бланк відповідей

Стать _____ вік _____

Дата _____

Інструкція. Пронумеруйте запропоновані твердження в порядку значущості ваших життєвих принципів.

Місце	Твердження групи А (список термінальних цінностей)
	Активне життя (повнота та емоційна насиченість)
	Життєва мудрість (зрілість суджень та здоровий глузд, що досягаються життєвим досвідом)
	Здоров'я (фізичне та психічне)
	Цікава робота (навчання)
	Краса природи та мистецтва (досвід краси природи та мистецтва)
	Любов (духовна чи фізична)
	Матеріальна гарантія життя (забезпеченість життя чи відсутність матеріальних утруднень)
	Наявність хороших та вірних друзів
	Впевненість та суспільне визнання (повага оточуючих, товарищів, визнання на роботі та в колективі)
	Пізнання (можливість розширення своєї освіти, кругозору, загальної культури, інтелектуальний розвиток)
	Продуктивне життя (максимально повно використовувати свої можливості, сили та здібності)
	Розвиток (робота над собою, постійне фізичне та духовне удосконалення)
	Розваги (приємне проведення часу, відсутність обов'язків)
	Свобода (незалежність у судженнях та вчинках, самостійність)
	Щасливе сімейне життя
	Щастя інших (добробут, розвиток і удосконалення інших людей)
	Творчість (можливість творчої діяльності)
	Впевненість у собі (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх сумнівів)

Місце	Твердження групи Б (список інструментальних цінностей)
	Акуратність (охайність, вміння тримати в порядку речі, порядок у справах)
	Вихованість (гарні манери)
	Високі запити (високі вимоги до життя і високі домагання)
	Життєрадісність (почуття гумору)
	Старанність (дисциплінованість)
	Незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче)
	Непримиренність до недоліків у собі та інших
	Освіченість (широта знань, висока загальна культура)
	Відповідальність (почуття боргу, вміння тримати своє слово)
	Раціоналізм (вміння тверезо і логічно мислити, приймати обдумані, раціональні рішення)
	Самоконтроль (стриманість, самодисципліна)
	Сміливість у отстаюваннях своєї думки, поглядів
	Тверда воля (вміння настояти на своєму, не відступати перед труднощами)
	Терпимість (до поглядів і думок інших, вміння прощати іншим їхні помилки та омани)
	Широта поглядів (вміння зрозуміти чужу точку зору, поважати інші смаки, звичаї, звички)
	Чесність (правдивість, щирість)
	Ефективність у справах (працьовитість, продуктивність у роботі)
	Чуйність (дбайливість)

Анкета для методики Шварца «Ціннісні орієнтації»

(адаптація І. Семків)

Інструкція: Нижче наведено описи деяких людей. Прочитайте уважно і подумайте, наскільки текст відповідає Вам. Якщо опис стосується Вас, то позначте у комірці відповідь.

Наскільки подібною до тебе є ця людина	Шкала					
	Дуже подібна	Така ж як я	Майже така, як я	Трішки така, як я	Не така як я	Зовсім не така як я
Для нього важливо вигадувати щось нове і бути творчим. Він любить все робити оригінально						
Для нього важливо бути багатим. Він хоче мати багато грошей і дорогих речей						
Для нього важливо, щоб усіх людей у світі вважали рівними. Вважає, що кожен повинен мати рівні шанси у житті						
Для нього важливо показати свої здібності. Він хоче, щоб люди захоплювались тим, що він робить						
Для нього важливо жити у безпечному середовищі. Він уникає всього, що може загрожувати втраті безпеки						
Він вважає, що важливо робити багато цікавих речей у житті. Він завжди намагається спробувати щось нове						
Він вважає, що люди повинні робити те, що їм говорять. Переконаний, що люди повинні дотримуватися правил завжди, навіть тоді, коли ніхто не бачить						
Для нього важливо вислухати думки						

людей, які відрізняються від нього. Навіть якщо він з ними не погоджується, він все ж хоче їх зрозуміти						
Він вважає, що не варто просити більше, ніж вже маєш. Він переконаний, що люди повинні бути задоволені з того, що у них вже є						
Він шукає будь-яку нагоду, щоб розважитись. Для нього важливо робити те, що приносить йому задоволення						
Йому подобається самостійно вирішувати, що робити. Для нього важливо бути вільним у плануванні та у виборі своєї діяльності						
Для нього важливо дбати про близьких людей. Він намагається дбати про їхнє добро						
Для нього важливо бути успішним. Він любить вражати інших						
Для нього важлива безпека його країни. Він вважає, що держава повинна бути на сторожі внутрішньої та зовнішньої загрози						
Він любить ризикувати, завжди шукає пригод						
Для нього важливо поводити себе правильно. Він намагається уникати вчинків, які для інших здаються помилковими						
Йому подобається бути керівником і вказувати іншим, що вони повинні робити. Він хоче, щоб люди робили те, що він каже						
Для нього важливо бути вірним своїм друзям. Він хоче присвятити себе близьким людям						
Він щиро вірить у те, що люди повинні піклуватись про природу. Для нього важливо доглядати навколишнє середовище						
Для нього важливо бути релігійним. Він старається дотримуватися своїх релігійних переконань						
Для нього важливою є чистота та порядок. Він зовсім не любить, коли серед речей						

безлад						
Він вважає, що важливо цікавитися багатьма речами. Він цікавий і старається все зрозуміти						
Він переконаний, що всі народи у світі повинні жити в гармонії. Поширення ідеї миру між усіма людьми для нього є важливим						
Він вважає, що бути амбітним – це важливо. Він намагається показати, наскільки він здібний						
Він вважає, що все треба робити традиційними способами. Для нього важливо дотримуватися звичаїв, яких його навчили						
Для нього важливо насолоджуватись життям та отримувати. Він любить себе розважати						
Для нього важливо відповідати потребам інших людей. Він намагається підтримати тих, кого знає						
Він переконаний, що завжди повинен виявляти повагу до батьків та старших людей. Для нього важливо бути слухняним						
Він хоче, щоб зі всіма були справедливими, навіть із тим, кого він не знає. Для нього важливо захищати слабких у суспільстві						
Він любить сюрпризи. Для нього важливо, щоб його життя було цікавим						
Він боїться захворіти. Бути здоровим – дуже важливо для нього						
Бути попереду у житті дуже важливо для нього. Він все намагається робити краще ніж інші						
Для нього важливо прощати людей, які його образили. Він намагається побачити хороші сторони в людях і не ображатися						
Для нього важливо бути незалежним. Він любить покладатися на себе						
Для нього важливо, щоб його країна мала стабільний уряд. Він турбується про забезпечення соціального порядку						

Для нього важливо весь час бути ввічливим з іншими людьми. Він намагається ніколи не дратувати та не турбувати інших						
Він дуже хоче насолоджуватись життям. Гарне проведення часу є дуже важливим для нього						
Для нього важливо бути скромним. Він намагається не привертати до себе увагу						
Він завжди хоче бути тим, хто приймає рішення. Він любить бути лідером						
Для нього важливо пристосуватися до природи. Він вважає, що люди не повинні змінювати природу						

Облік балів здійснюється за схемою

Дуже подібна - 6

Така як я - 5

Майже така як я - 4

Трішки така як я - 3

Не така як я - 2

Зовсім не така як я - 1

Шкала обліку за формулами:

Цінності

Питання

$$\text{Конформізм} = (п7+п16+п28+п36) / 4$$

$$\text{Традиція} = (п9+п20+п25+п38) / 4$$

$$\text{Доброзичливість} = (п12+п18+п27+п33) / 4$$

$$\text{Самоорієнтація} = (п3+п8+п19+п23+п29+п40) / 6$$

$$\text{Саморегуляція} = (п1+п11+п22+п34) / 4$$

$$\text{Стимуляція} = (п6+п15+п30) / 3$$

$$\text{Гедонізм} = (п10+п26+п37) / 3$$

$$\text{Досягнення} = (п4+п13+п24+п32) / 4$$

$$\text{Влада} = (п2+п17+п39) / 3$$

$$\text{Безпека} = (п5+п14+п21+п31+п35) / 5$$